S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 21 (2021), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2021

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU/

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU/

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratuž,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, Rosario Milano (Italija / *Italy*), dr. Jože Mlinarič,

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Töne Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI–2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / *e-mail*: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account*:

Prevajanje / *Translation*:

Lektoriranje / *Language-editing*

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design*:

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Tisk / *Printed by*:

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Knjižni studio d.o.o.

Knjižni studio d.o.o., Ana Šela

Knjižni studio d.o.o.

Knjižni studio d.o.o.

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno

bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,
je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Co-financed by the Slovenian Research Agency.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Jubilej / Anniversary

ALEŠ MAVER: 70 let prof. dr. Vaska Simonitija.....	295
--	-----

Članki in razprave / Papers and Essays

JURIJ PEROVŠEK: Anton Korošec in štajerski liberalci	301
<i>Anton Korošec and Styrian Liberals</i>	
ANDREJ RAHTEN: Korošček državnopravni koncept v ustanovni dobi Kraljevine Srbov Hrvatov in Slovencev	327
<i>Korošček's Concept of the State Constitution during the Founding Era of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes</i>	
JURE GAŠPARIČ: Anton Korošec in padec vlade Milana Stojadinovića. O zarotah in zarotnikih	363
<i>Anton Korošec and the Downfall of the Milan Stojadinović Government. On Conspiracies and Conspirators</i>	
EGON PELIKAN: Anton Korošec in slovenska manjšina na Primorskem med obema vojnama	399
<i>Anton Korošec and Slovene Minority in the Primorska Region between the World Wars</i>	
GAŠPER MITHANS: Anton Korošec in apostolski nuncij Ermenegildo Pellegrinetti: politični katolicizem, manjšinsko vprašanje in konkordat med Svetim sedežem in Kraljevino Jugoslavijo	435
<i>Anton Korošec and the Apostolic Nuncio Ermenegildo Pellegrinetti: Political Catholicism, Minority Issue, and the Concordat between the Holy See and the Kingdom of Yugoslavia</i>	
JURIJ PEROVŠEK: Politične razmere na Slovenskem leta 1920	473
<i>Political Situation on Slovene Territory in 1920</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

ANDREJ RAHTEN: B režčev drugi mandat: politični izzivi Deželne vlade za Slovenijo v letu 1920	503
<i>Brejc's Second Term: Political Challenges Facing The Provincial Government for Slovenia in 1920</i>	
JANEZ OSOJNIK in ALEŠ MAVER: P lebiscites in Europe after the First World War.....	531
<i>Plebisciti v Evropi po koncu prve svetovne vojne</i>	

Ocene / Reviews

DANIJEL SITER: I van Smiljanić, <i>Lovorovi gozdovi in krompir:</i> <i>Prešernov kult v socializmu</i> (Ljubljana, 2021)	573
ALEKSANDER LORENČIČ: N ina Vodopivec, <i>Tu se ne bo nikoli več šivalo:</i> <i>doživljanja izgube dela in propada tovarne</i> (Ljubljana, 2021).....	579

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts	589
---	-----

Uredniška navodila avtorjem / <i>Editor's Instructions to Authors</i>	595
---	-----

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2021-14
1.01 Izvirni znanstveni članek

Politične razmere na Slovenskem leta 1920

Jurij Perovšek

Dr., znanstveni svetnik, emeritus
Inštitut za novejšo zgodovino
Privoz 11, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: jurij.perovsek@gmail.com

Izvleček:

Prispevek prinaša podrobno analizo dinamičnih političnih razmer na Slovenskem v letu 1920, ki so jih v prvi polovici leta ustvarjali protestni shodi zaradi vprašanja slovenskih meja, ženske volilne pravice, ustanovitve komunistične Delavske socialistične stranke Slovenije in zbor katoliške Slovenske ljudske stranke (SLS) v Ljubljani. Realnost komunističnega gibanja je pokazala železničarska in splošna stavka v drugi polovici aprila 1920, ki je 24. aprila dosegla tragični vrh s prelitjem krvi na Zaloški cesti v Ljubljani. Da bi politično onemogočili komuniste, ki so bili tretji najmočnejši dejavnik v državi, je beograjska vlada 29. decembra 1920 sprejela t. i. Obznano, s katero je začasno prepovedala njihovo dejavnost. Spreminjajoče politične razmere so se pokazale tudi pri sicer omejenem upravljanju Slovenije. Prišlo je do več menjav Deželnih vlad za Slovenijo, ki so bile povezane s spremembami osrednje vlade v Beogradu. Leto 1920 je bilo v marsičem prelomno. Napovedovalo je razgibana nadaljnja politična leta in taka so tudi prišla.

Ključne besede:

vprašanje slovenskih mej, ženska volilna pravica, komunistična stranka, Slovenska ljudska stranka, železničarska in splošna stavka, dr. Anton Bonaventura Jeglič, dr. Janez Evangelist Krek, Aleksander Karadordjevič, volitve v Ustavodajno skupščino, Obznana

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 21 (2021), št. 2, str. 473–502, 74 cit., 9 slik

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Narodni položaj in smeri idejnopolitičnega razvoja¹

Slovenci v Kraljestvu Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljestvo SHS) so v dvajseta leta vstopili v razgibanem narodnopolitičnem položaju. Že v začetku leta 1920 je ponovno zbolelo vprašanje mej, saj so na mirovni konferenci v Parizu 20. januarja jugoslovanski delegaciji postavili ultimatum, naj pristane, da Reka dobi status neodvisne države, sicer lahko Italija uresniči Londonski pakt.² Proti tej zahtevi so 25. in 26. januarja 1920 v Ljubljani, Mariboru in na Ptuju pripravili protestne shode, ki so se jih udeležili pripadniki vseh političnih strank. Protestirali so proti zahtevi, ki je grozila pol milijonu Slovencev in Hrvatov, in poudarili, da Pariz ne sme odločati brez njih – o njih – in proti njim.³ Na katoliški strani so se istega dne na shodu krščanskega delavskega ženstva v Ljubljani zavzeli še za splošno in enako žensko volilno pravico, to je za neomejeno volilno pravico brez razlike stanu in izobrazbe v vsa predstavniška in samoupravna telesa, ki so ji na liberalni – in takrat tudi na socialistični strani – nasprotovali. Po njunem premisleku naj bi volile le ženske, ki so dokončale štiri razrede srednje šole ali ki vodijo samostojno gospodarstvo. Na shodu so poudarili, da tak premislek izhaja iz prepričanja, po katerem delavke, služkinje in kmečke žene o političnih vprašanjih ne morejo odločati zaradi svojega verskega prepričanja.⁴ To bi pomenilo podporo katoliški Vseslovenski ljudski stranki (VLS), kar je potrdilo glasilo liberalne Jugoslovanske demokratske stranke (JDS) *Slovenski narod*, ki je zapisal, da želijo t. i. klerikalci⁵ z glasovi politično nezrelih, nevednih in verskemu vplivu zaslužjenih žensk ohraniti svoj politični vpliv.⁶ Podobno sta menili tudi liberalni Samostojna kmetijska

¹ Članek je nastal v okviru izvajanja raziskovalnega programa št. P6-0281: *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) iz državne proračuna.

² O tem glej podrobneje Lambert Ehrlich, *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20*; "Ehrlichova spomenica za Vatikan 14. aprila 1942", ur. Marija Vrečar; Metod Benedik, "Lambert Ehrlich za slovenski narod" (Acta Ecclesiastica Sloveniae 24) (Ljubljana, 2002), str. 194–206. O nadaljnji obravnavi jadranskega vprašanja na mirovni konferenci glej str. 206–218.

³ "Narod za svojo svobodo", *Slovenec*, 26. 1. 1920, št. 21, str. 1; "Protesti proti krivični rešitvi jadranskega vprašanja", *Slovenski narod*, 27. 1. 1920, št. 21, str. 1; "Proti italijanskemu imperijalizmu", *Slovenski narod*, 28. 1. 1920, št. 22, str. 1; "Dnevne vesti: manifestacija slovenske dijaške mladine za jugoslovansko Primorje", *Naprej*, 27. 1. 1920, št. 21, str. 2; "Ljubljansko ljudstvo proti antantnemu imperijalizmu", *Naprej*, 28. 1. 1920, št. 22, str. 1.

⁴ "Manifestacija za žensko volilno pravico", *Slovenec*, 26. 1. 1920, št. 21, str. 2. O zavzemanju katoliške strani za žensko volilno pravico v vsa predstavniška telesa, konkretno v Ustavodajno skupščino, glej tudi "Za žensko volilno pravico", *Slovenec*, 25. 6. 1920, št. 143, str. 1–2.

⁵ Na katoliški strani so odklanjali izraz "klerikalci". Imeli so ga za žaljivega in poniževalnega. Običajno so ga v kulturno-bojnom pomenu uporabljali njeni nasprotniki. – Prim. Momčilo Zečevič, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921: od majniške deklaracije do vidovdanske ustave* (Maribor, 1977), str. 288 (dalje: Zečevič, *Slovenska ljudska stranka*).

⁶ "Ženstvo in politika", *Slovenski narod*, 7. 3. 1920, št. 55, str. 2. Prim tudi Jurij Perovšek, *O demokraciji in jugoslovanstvu: slovenski liberalizem v Kraljevini SHS/Jugoslaviji* (Ljubljana, 2013), str. 77–78 (dalje: Perovšek, *O demokraciji in jugoslovanstvu*).

stranka (SKS) in Narodno socialistična stranka (NSS), ki sta ob sicer izraženem zagovarjanju ženske volilne pravice (SKS zgolj v načelnem pogledu), menili, da gre le za versko politično orodje katoliške strani.⁷ Uredbo o volitvah v občinska zastopstva v Sloveniji, s katero so lahko volile vse ženske, je 15. maja 1920 izdal prestolonaslednik Aleksander Karađorđević. Katoliški *Slovenec* je ugotavljal, da "politično moč deli pravično na vse polnoletne člane naroda brez izjeme".⁸ Še pred občinskimi volitvami, ki so bile naslednje leto, so naredbo črtali.⁹

Vprašanje ženske volilne pravice je bilo le eno od političnih razhajanj na Slovenskem leta 1920. Tako kot leto pred tem pri liberalcih, je do političnega razkola, ki je imel daljnosežne posledice, prišlo tudi pri marksistih. 2. marca 1920 se je iz Jugoslovanske socialnodemokratske stranke (JSDS) izločilo revolucionarno krilo. Njegovi pripadniki so ustanovili komunistično Delavsko socialistično stranko Slovenije (DSSS), ki se je 11. aprila 1920 priključila Socialistični delavski stranki Jugoslavije (komunistov).¹⁰ Na meščanski strani se je na prelom v socialni demokraciji privošljivo odzval katoliški *Slovenec*, ki je poročal o obračunu enega od ustanoviteljev DSSS, inž. Dragotina Gustinčiča, s slovenskimi socialnodemokratskimi voditelji v hrvaškem komunističnem glasilu *Nova istina*; njegovo pisanje je označil za "osmrtnico" njihovemu krilu.¹¹ To sedaj želi "prevpiti hrup, ki ga dela rušecha se trdnjava socialne demokracije".¹² Tudi *Slovenski narod* je poročal o razbitju JSDS in ponatisnil članek, ki ga je o tem objavil socialnodemokratski *Naprej*.¹³ *Naprej* je za razbitje JSDS krivil meščanske stranke, zlasti VLS, ki naj bi ji s pomočjo nekaterih posameznikov uspelo razdeliti dotlej enotno stranko delavskega razreda. Posebej je izpostavil Ljudevita Vencajza, ki je imel vidno vlogo pri ustanovitvi in organiziranju komunistične stranke, bil pa je svak visokega politika VLS in takratnega predsednika Deželne vlade za Slovenijo (DVS) dr. Janka Brejca.¹⁴ *Narodu* je verjetno ugajalo, da je *Naprej* uperil prst na VLS in jo

⁷ "Zakaj smo dobili žensko volilno pravico?" *Kmetijski list*, 1. 7. 1920, št. 27, str. 1; "Hinavci", *Nova pravda*, 26. 6. 1920, št. 17, str. 1. Prim. tudi Perovšek, *O demokraciji in jugoslovanstvu*, str. 78–80.

⁸ "Modern občinski volivni red", *Slovenec*, 18. 5. 1920, št. 101, str. 1.

⁹ Perovšek, *O demokraciji in jugoslovanstvu*, str. 81.

¹⁰ O procesu, ki je vodil k nastanku DSSS in organizacijsko političnem razvoju komunističnega gibanja na Slovenskem leta 1920, glej France Klopčič, *Velika razmejitev: študija o nastanku komunistične stranke v Sloveniji aprila 1920 in o njeni dejavnosti od maja do septembra 1920* (Ljubljana, 1969); *Viri za zgodovino Komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919–1921*, ur. Marjeta Adamič [et al.] (Ljubljana, 1980), str. 16–19, 21–27, 31–33, 38–49, 57–73, 76–78, 80–97, 106–107, 124–127, 130–134, 138–154, 162–163, 165–167, 179–210 (dalje: *Viri za zgodovino Komunistične stranke na Slovenskem*).

¹¹ "Politične novice: osmrtnica Kristanovi struji", *Slovenec*, 7. 3. 1920, št. 55, str. 2.

¹² "Politične novice: za ogledalo socialni demokraciji", *Slovenec*, 7. 3. 1920, št. 55, str. 2.

¹³ "Politične vesti: prelom v jugoslovanski socialnodemokratski stranki", *Slovenski narod*, 6. 3. 1920, št. 54, str. 2.

¹⁴ "Vsem strankinim organizacijam in sodrugom!", *Naprej*, 5. 3. 1920, št. 53, str. 1. O vlogi Ljudevita Vencajza pri ustanovitvi in organiziranju komunistične stranke na Slovenskem leta 1920 glej *Viri za zgodovino Komunistične stranke na Slovenskem*, str. 57, 66–69, 71, 72, 158, 161, 202.

označil za glavnega krivca razkola v JSDS, sam pa se je poslužil njegovega pisanja proti svoji tradicionalni katoliški nasprotnici. O razkolu v socialni demokraciji so pisali tudi na komunistični strani. Dr. Milan Lemež je v *Ujedinjenju* poudaril, da je do njega prišlo zaradi upora proti posameznikom, ki so bili prepričani, da so poklicani voditi in poveljevati njenemu članstvu. To se je odtegnilo "delavskim voditeljem", ki so socialno demokracijo privedli v močvirje malomeščanstva. "Socijalistična armada pozna samo vojake in ne oficirje, vojake, ki imajo zvesto izpolnjevati svojo službo in ničesar drugega."¹⁵

Leta 1920 je bila na Slovenskem politično enotna le katoliška stran. Obvladovala jo je VLS, ki je na zboru svojih zaupnikov 6. in 7. aprila 1920 v Ljubljani pretresla svoj program. Zbor se je zavzel za zakonodajno avtonomijo Slovenije, nastopil proti prikrejevanju njenih meja na mirovni konferenci in podprl združenje vseh Slovencev v Kraljestvu SHS. Zahteval je enako volilno pravico za moške in ženske in brezpogojno spoštovanje pravice do združevanja in zborovanja. Ob tem je izjavil, "da bo stranka z vso močjo varovala red v državi in bo postavila vso svojo silo nasproti prevratnim poizkusom". Zavzel se je za čimprejšnje občinske volitve in volitve v Ustavodajno skupščino. Odločil se je tudi za vrnitev k staremu strankinemu imenu – Slovenska ljudska stranka (SLS).¹⁶

Pod pritiskom krščanskosocialnega delavstva je zbor sprejel zahteve po strogi socialni kontroli kapitalističnega gospodarstva, ki bo zagotovila varstvo delavcev in nadzorovala ter urejala proizvodnjo, promet, plače in cene. Uslužbenci industrijskih podjetij naj imajo pravico sodelovati pri njihovi upravi in biti udeleženi pri dobičku. Kjer se kaže socialna korist, je treba izvesti socializacijo premogovnikov, rudnikov, plavžev in drugih podjetij, njihovo upravljanje pa izročiti v roke predstavnikov javnih oblasti, delavcev, uradnikov in potrošnikov. Uvede naj se splošno socialno zavarovanje (bolniško, nezgodno, starostno, brezposelno, zavarovanje za primer onemoglosti in nepreskrbljene svojce) za vse državljane. Na vse dohodke brez dela naj se uvede progresivni davek, zvišata naj se eksistenčni minimum in začetna davčna stopnja. Davki v državi naj se izenačijo, agrarna in pravično zasnovana agrarna reforma (zemlja tistim, ki jo obdelujejo) naj se izvede takoj. Velika gozdna zemljišča naj se socializirajo. Glavna opora delavnemu ljudstvu je zadružništvo, ki ga je treba z vso silo podpirati in pospeševati. V delavskem vprašanju je zbor postavil zahtevo po ustanovitvi delavskih zbornic, ki bodo nadzirale položaj delavcev v podjetjih in sodelovale pri oblikovanju delavske zakonodaje. Ustanoviti je treba paritetne komisije, sestavljene iz predstavnikov javne oblasti, delavskih organizacij in delodajalcev, ki bodo določevale minimalno plačo, in delavska razsodišča za razsojanje sporov med delavstvom

¹⁵ L.[emež] m.[ilan], "Čitateljem", *Ujedinjenje*, 13. 3. 1920, št. 1, str. 2.

¹⁶ "Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke", *Slovenec*, 8. 4. 1920, št. 79, str. 4, 5.

49752

Leto I.

V Ljubljani, 13. marca 1920.

Št. 1.

UJEDINJENJE.

Marx in Engels:
Proletariat vseh dežel, združite se!

Izbija vsako sredo in soboto. — Uredništvo in upravnstvo: Ljubljana, Krokov trg štev. 10. — Mesetna naročnina 5 Kr. — Poravnana števila 60 vin.

Naš program.

„Trdna je moja vera, da napoci zarja tistega dne, ko naša kultura ne bo več izkajena stromkova, temveč bogastvo bogatega. Še slutim zarjo tistega dne, sni! jo vse moje naglobe in najstarejše brenenje. Ne, us je brenenje! Moje delo je slutnja zarje, vsaka moja beseda in vsa moje življenje. Še slutim dleto, še slutim graniti nove zgradbe.“

Ivan Cankar.

Roka, ki drži dleto in kleše granitni kamen nove zgradbe, gmotno in dušno osvobodje novega ljudstva, je težka, pridna in počena roka v desetletnih socialnih bojih in v spoznanju štirinastih strašnih zločinov svetovne vojne prelojene socialističnega delavca.

Ta delavec si je v težkih razmerah nekaj pot v novi svet, vsitvarjal pogoje svojega boljšega življenja v imenu ideje, ki sta jo velika propovednika človeškega osvobodjenja Karl Marx in Fridrik Engels oznamila pred 72 leti v svojem komunističnem manifestu. Ta ideja je dvignila, ta ideja ga je združila. Z njo je zrastle in — shodil.

Ves razvoj svetovnih dogodkov, ki so imeli na tesne razmere malega naroda še hujše učinke, kakor na razmere velikih celot, je pospeševal njegov boj ter dan za dnem glasno potjeval, da je njegovo neizprožno razredno stališče pravo, da je v tem njegova rešitev.

Francoska revolucija je proglasila politične pravice človeštva, ni pa rešila socialnega vprašanja. Razrednih razlik se ni odpravilo. Delavstvo je ostalo gospodarsko zasvojeno. Politična svoboda brez gospodarske enakopravnosti je grdi nezmišl, lažnjava prevara. Že Blanqui sam je pred štiri-desetimi leti sprito orjaskih bojev francoskega proletariata proti francoski finančni kralj opravičeno vzdiknil: „Kaj nam govorite o svobodi, kdor je reven, je suženj!“

Vsa socialna zgodovina devetnajstega stoletja je na eni strani zgodovina neprestanih bojev za odpravo razrednih gospodarskih razlik, na drugi pa za ohranitev in utrditev teh razlik. Koncentracija kapitala je morala slediti koncentraciji delavstva. Spor med obema tabora je postalja hujši in hujši, diferenciacija in ločitev globlja.

Prorokovanja komunističnega manifesta so se uresničevala. Grupaciji kapitala v državi so sledile velike kapitalistične grupacije med posameznimi državami, ki so vsled silne industrijske nadprodukcije in prevladajočega konkurenčnega načela kmalu prišle ostro navztrž ter izvale neizogibno svetovno vojno. Socialističnem voditeljem je moral biti vzrok vojne že na podlagi Marxove teorije takoj razumljiv in nastop jasen. Če se to ni zgodilo in so bile žrtve tem večje, je to pripisovali prevladajoči kompromisi, oportunistični politiki socialističnih voditeljev zapadne Evrope. Vsi ted tega smo morali kasneje tudi slovenski socialisti usmeriti svojo taktiko v smislu novih, po vojni povzročenih razmer.

Sporazum nemškega militarizma in ustvaritvo novih držav smo pa kmalu zopet spoznali, da ni zmaga antantnega imperijalizma ustvarila najmanjšega ravnotežja, niti najprimitivnejših pogojev mirnega demokratičnega razvoja. Prav nasprotno. Spoznali smo zlasti pripadniki novih držav, da smo v hipu, ko smo se rešili prejšnjih zatracov, postali plem antantnega imperijalizma. In spoznali smo istočasno, da se lastna buržoazija v ničemer ne razlikuje od tuji.

Naš razredni položaj je ostal isti, zato je bilo treba, da tudi naše stranko dleto, naš program in naša taktika odgovarja povsem spoznanim dejstvom, da rešimo sebe, da rešimo jugoslovansko ljudstvo.

Ruski proletarijat je svojo nalogo prav razumel. Ostal je do skrajnosti zvest svojemu razrednemu stališču, ni pakiral, vrgele je carizem ter proglasil gospodarsko enakopravnost kot temeljni zakon ruske socialistične republike. Izpopolnil je delo francoske revolucije. Rešil je človeka socialno in s tem tudi politično. S tem je obenem stopil socializem v novo fazo praktičnega udeleževanja.

Preokrenil se je obraz zgodovine. Čutili smo vsi, da se je začelo novo stoletje delavskega zmagovanja. Vsi, razven peščice sebičnih voditeljev, ki so postavili sece nad vse, kojim je bila delavska stvar predmet barantanja! Za te niti ne pišemo. Obsodili so se sami.

Naš program je — marksistični socializem. Nismo nobenih pretiranih slutij o vesnični moči jugoslovanskega delavstva, ki se večidel komaj razredno kristalizira, nismo nobeni prijatelji prenapljenih skokov, nepremišljenih korakov. Presojamo naš položaj rečno, kakor sta nas učila Marx in Engels. Vemo pa, da je zlasti v sedanjih zgodovinskih in še posebej v naših jugoslovanskih razmerah prvi začetek vsake uspešne socialistične politike v organizaciji in ujedinenju vsega jugoslovanskega proletariata. To je prvo, to je glavno. Potrebno ujedinenja leži na dani, tako z ozirom na notranji kakor tudi na zunanji položaj. S temnim ujedinenjem jugoslovanskega delavstva bo šele resnično ujedinenje jugoslovansko ljudstvo. Le ujedinenje proletarijat more zlonil notranjo reakcijo ter prelčiti ves nazre antantnega imperijalizma na našo škodo.

Kdor noče ujedinenja, ta je izdajalec našega ljudstva. Voditelji stare socialno-demokratske stranke niso tega hoteli, zato jih je delavstvo zapustilo.

Slovenski delavec noče biti zadnji v krogu probujenega ljudstva. Zaveda se, da je le on nosilec osvobodjenja, ki pride neizbežno iz zmagovite Rusije, ki je že postavila grahični temelj novi zgradbi. On dela za novo socialno življenje in za kulturo slovenskega ljudstva.

Z njim pojde razvoj dogodkov, ž njimi pojdejo vsi, ki so iskreni prijatelji življenja in svobode.

Uredništvo „Ujedinjenja“.

Čitateljem.

Radi tehničnih zaprek v tiskarni smo primorani izdati prvo številko samo na dve strani. Čitatelji naj potrpe. Prihodnjé izidemo na štiri strani, in sicer dvakrat tedensko. Upamo, da nam bo v kratkem mogoče iziti trikrat na teden in nato dnevno. Vsi sodrugi naj nas pridno podpirajo tudi z nabiranjem za tiskovni sklad. Branili bomo posebno delavsko stvar. Cena listu je razvidna pri glavi. Nobena delavska družina ne sme biti brez „Ujedinjenja“.

Počasi, počasi!

Naš izstop iz stranke ter ustanovitev delavske socialistične stranke za Slovenijo je spravilo „Naprej“ iz ravnotežja. Zaprta „voditelji“ kar besne. Takih napadov ni še bilo čitati v slovenskem listu. Odlikujejo se po surovosti in neumnosti. Razume se, da jim ni niti v tem oziru ne bomo sledili. Pravimo jim samo: Počasi, gospodje, počasi!

Za vam bo za te napade, ki so vas dovolj razkrinkali in ki nas silijo, da polagoma, mirno in brez kričanja pojasnimo vaše delo „za proletarijat“.

Pokazali bomo, da ste bili in da ste še vedno proti ujedinenju, pokazali, kako ste

postali poverjeniki in ministri, kako ste se potegovali za ravnotežja mesta pri državi, industrijski banki itd. Ko bomo to izpili, pride na vrsto drugo, če bo treba.

Spor, ki je načelno in taktičnega značja, se boče spremeniti v osebni boj. Prosto jim! Pa jim ne bo niti to pomagalo.

Mi ostanemo skrajno mirni in pravimo samo: počasi, počasi!

„Kasno smo rešili!“

Nobena beseda od naše strani ne bi mogla bolj karakterizirati mišljenje nekaterih voditeljev stare, mrtve JSDS, kakor ravno ta vzdik, ki se je takoj po našem izstopu pojavil v „Napreju“. „Kasno smo rešili!“ In če je kasa rešena, koliko je še ostalo v kasi, se ne pove, je jasno, da delavec ne bo izstopil iz njihove stranke, ker njemu gre, vsaj po mnenju teh voditeljev, samo za „kaso“, ne za socializem, ne za razredni boj in poštenost v stranki. Slabo poznanje delavca. Zato imajo sedaj razkol. Če so rešili prazno kaso, niso rešili svoje časti in časti socializma!

Denuncirajo.

Konstatiramo, da je „Naprej“ objavil v zadnjem času nekaj noče proti sodr. Lemčnu in drugim, ki imajo očrni denunzijski namen. Ta namen je pa zlasti očrten v notici o „laških mahinacijah“. Reče, Niti lo jih ne bo rešilo. Tudi o tem bomo še pisali. Čobalove metode zmagujejo.

Na Etbina Kristana se sklicujejo.

Osmisljeni voditelji JSDS so poslali na nekatere zaupnike okrožnico, ki mgolgi napadov na ljudi, ki so se zbrali v delavski socialistični stranki za Slovenijo. Govore o lopovih, tatovih itd. Kopijo te okrožnice, ki nam jo je pravkar poslal zaupnik iz revirja, smo shranili za spomin. V okrožnici govore tudi o Etbinu Kristanu, češ, da soglaš z njimi. V imenu Etbina Kristana protestiramo proti izrabljanju njegovega imena v take nečedne svrhe, pri takih okrožnicah. Če soglaš Ebin Kristan z našim socialističnim delovstvom ali ne, bodo sodrugi zvedeli v najkrajšem času in na način, ki bo iste, ki so okrožnico razposlali, še hudo bolelo.

Kdo je povzročil razkol.

Desničarji pravijo, da levčarji. Oni da so razli enotnost stranke, slogo delavstva itd. Pribejmo: Strankin zbor je sedel, da se ima slovensko ljudstvo ujediniti z ostalim proletariatom v državi in da ministerizem ne sme biti temu ovira. Vsi temu so desničarji vztrajali pri svojem ministerizizmu in še potem, ko so izstopili iz vlade sklenili na seji izvrševalnega odbora, da se ne odrekajo ministerizizmu, dasi jim je bilo znano, da na tej podlagi ni mogoče izvesti ujedinenja. Škipei strankinega zbora so bili objavljeni v „Napreju“ in ravno tako sklici izvrševalnega odbora. Čitatelji naj primerjajo.

Kdo je toraj izval razkol?

Masa in voditelji.

Delavsko gibanje ni nastalo, ker so ga hoteli posamezniki. Vraslo je samo iz gospodarskih razmer kapitalistično družbe. Izkoriščanje je ustvarilo delavsko gibanje, je vzbudivo nezadovoljstvo med delavskimi masami. To gibanje je nasprotje proti nekakšni družbi, proti privatni lastnini na rudnikih, tovarnah, zemlji. Kakor ima reka svojo pot, ki ji jo je začrtala narava, tako ima tudi delavsko gibanje svojo pot, neodvratno od volje posameznikov.

Izkoriščanje je vzbudivo v proletariatu razredno zavest, proletarijat je prišel čutili, da je

478

in delodajalci. Zagotoviti je treba varstvo žensk in otrok v obrti in industriji, za celotno državo pa določiti glavne smernice enotne, vsem modernim zahtevam odgovarjajoče socialne in delavske zakonodaje. Zbor je poudaril, da je popolna rešitev socialnega vprašanja mogoča le na temelju krščanskih načel, zato je nobena struja, ki temelji na podlagi materialističnega svobodomiselstva, ne more zagotoviti. Spomnil je na vodilno idejo krščanske solidarnosti med stanovi, ki jo programsko zajemajo že resolucije dotedanjih katoliških shodov in shodov strankinih zaupnikov in je v novih jugoslovanskih razmerah ni potrebno v ničemer spreminjati.¹⁷ Glede zasebne lastnine so v stranki menili, da je upravičena, a ji morajo biti postavljene meje po zahtevah socialne blaginje.¹⁸

Osrednji nastop na zboru je imel strankin načelnik dr. Anton Korošec, ki so mu zaupali tudi nadaljnje vodenje stranke. Potem ko je orisal notranji in zunanjepolitični položaj Kraljestva SHS in vprašanje slovenskih mej, se je ustavil pri strankinih političnih nasprotnikih. Za edino resnega nasprotnika SLS je označil samo komunistično stranko. "Pa tudi komunistov se naša stranka ne boji." SLS je sprejela boj s to najnevarnejšo stranko, ki ji sicer ne odreka socialnega mišljenja. "Boj prihodnosti, boj, ki se bo resno bojeval med strankami, je samo boj med krščanskim socializmom in med komunizmom." In mi "hočemo krščanske kmete in delavce, mi hočemo krščansko inteligenco! Tukaj bomo postavili svojega moža, da ohranimo red v človeški družbi pri nas." Na komunistično gibanje je opozoril tudi strankin tajnik dr. Fran Kulovec. Poudaril je, da je treba "*nasproti tem prekucijskim elementom /.../ postaviti nasproti močno organizacijo, ki bo varovala red v državi in ki bo pospeševala rešitev velikih socialnih vprašanj*". Glede tedanjega ostrega spopada med VLS in JDS, ki ga je povzročila zamenjava liberalne sestave Deželne vlade s katoliško februarja 1920, pa je opomnil, da se je "čiščenje po deželi /.../ že pričelo in sicer od naše strani".¹⁹ Po običaju, kakršnega je uveljavila tudi prejšnja liberalna vlada, se je VLS po prevzemu oblasti takoj lotila "čistke" v organizacijah uprave in oblasti v Sloveniji in je na pomembnejša mesta imenovala svoje privržence.²⁰

Realnost komunističnega gibanja je kmalu po zboru SLS pokazala znana železničarska in splošna stavka v drugi polovici aprila 1920.²¹ Ko je 24. aprila dosegla svoj tragični vrh, so naslednji dan za prelitje krvi na Zaloški cesti v

¹⁷ Prav tam, str. 3–5; Janko Prunk, *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda* (Ljubljana, 1977), str. 57–58.

¹⁸ "Brezdvomno je ...", *Slovenec*, 20. 5. 1920, št. 113, str. 1.

¹⁹ "Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke", *Slovenec*, 8. 4. 1920, št. 79, str. 1–2, 5.

²⁰ Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 304.

²¹ O tem glej Metod Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji: 1917–1941* (Ljubljana, 1965), str. 165–172; *Železničarska in splošna stavka aprila 1920*, ur. Janez Kos (Ljubljana, 1980); Andrej Rahten, *Pozabljeni slovenski premier: politična biografija dr. Janka Brejca: (1869–1934)* (Celovec–Ljubljana–Dunaj, 2002), str. 239–244 (dalje: Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*); Vida Deželak Barič, "Zaloška cesta", v: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, 1, ur. Jasna Fischer [et al.] (Ljubljana, 2006), str. 235–236.

Ljubljani na vladni katoliški strani, ki je tedaj na Slovenskem imela oblast, poudarili, da so za žrtve krivi brezvestni komunistični prevratni hujškači, ki so se poslužili železničarskih mezdnih zahtev. "Česar smo se bali cel čas, odkar traja to komunistično gibanje, se je včeraj zjutraj zgodilo", je zapisal *Slovenec*.²²

Politični diletanti med slovenskimi komunisti so slišali nekaj o ruski revoluciji in ruskem boljševizmu in bi se radi 'proslavili' na račun delavske krvi. Vsakdo pa vidi in vé, da se vsa naša socialna politika giblje v najmodernejših socialnih smereh, pa brez utopističnih pretiravanj, in da za kaka revolucionarna pustolovstva v naši državi ni pravega povoda.²³

Svoboda, kot si jo predstavljajo komunistični voditelji Rudolf Golouh, Lemež in Marcel Žorga, pomeni le svobodo za nekaznovano divjanje in pobijanje, pomeni le krvav absolutizem nad vsemi nekomunisti.²⁴ Na komunistične voditelje, ki so se po krvavem zgledu z Madžarske hoteli polastiti vlade in razglasiti sovjetsko republiko, je padla delavska kri in vpije po odporu vseh poštenih ljudi proti hujškačem.²⁵ Glede pripravljenosti oblasti, da nastopi proti stavkajočim, velja opozoriti, da gre tu upoštevati tudi ostro kritiko, ki jo je leta 1919 liberalna stran namenila predsedniku Deželne vlade Janku Brejcu, ker se ob veliki socialnodemokratski stavki, izvedeni v okviru mednarodne socialistične protestne stavke zaradi vojaške intervencije v sovjetski Rusiji in sovjetski Madžarski, ni odločil za uporabo represivnih organov proti stavkajočim.²⁶

Na liberalni strani so si bili edini, da je stavka hotela uveljaviti voljo komunizma,²⁷ o njej pa je posebej pisal ljubljanski župan dr. Ivan Tavčar. Poudaril je, da so komunisti stavko usmerili proti obstoju države in tu ni mesta za razpravljanje o svobodi:

Svoboda obstoji v prvi vrsti v tem, da ima vsakdo svobodno pravico, delati na to, da se ohrani državni red. Vsak nered je nesvoboda. Pri nas pa bo kmalu nered imel višje pravice od reda. To se bo potem imenovalo svobodo, in kdor bo temu ugovarjal, je nazadnjak! Čisto se prezre, da živimo pod slamnato streho. In če sedaj ne dovolimo, da otročaji kurijo pod to streho, potem smo zatiralci svobode!²⁸

²² "Primate zločince in krivce!", *Slovenec*, 25. 4. 1920, št. 94, str. 2.

²³ Prav tam.

²⁴ "Grešna nedolžnost", *Slovenec*, 25. 5. 1920, št. 94, str. 1.

²⁵ "Kri je tekla", "Primate zločince in krivce!", *Slovenec*, 25. 5. 1920, št. 94, str. 1, 2.

²⁶ Več o tem glej Jurij Perovšek, "Politični položaj na Slovenskem leta 1919", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 2 (2020), str. 374–378, 380–381.

²⁷ "Izgredi v Ljubljani", *Slovenski narod*, 25. 4. 1920, št. 94, str. 3; "Pokrajinske vesti: krvavi dan v Ljubljani", *Kmetijski list*, 29. 4. 1920, št. 18, str. 2; "Kri po beli Ljubljani", *Nova pravda*, 1. 5. 1920, št. 8, str. 1.

²⁸ Ivan Tavčar, "Neverjetnosti", *Slovenski narod*, 25. 4. 1920, št. 94, str. 1.

Kri je tekla.

Za včeraj so komunisti proglasili splošno politično stavko. Vrgli so med svoje pristaše geslo: Naša ura je prišla, v boj za sovjetsko republiko! Razposlali so svoje agitatorje celo med vojaštvo, se vrgli z oklici, divjo agitacijo in terorjem na delavstvo vseh obratov, da bi ga vzburili in da bi odložilo delo. Kljub naredbi deželne vlade, da so vsa zborovanja pod vedrim nebom in vsi obhodi prepovedani, so pozvali komunisti svoje pristaše, da se zberejo pri tramvajski remizi in odkorakajo od tam pred palačo deželne vlade. Agitatorji so razširili vest, da bodo vrgli deželno vlado, se polastili oblasti in proglasili sovjetsko vlado. Včeraj okrog osmih zjutraj so se začeli zbirati pri tramvajski remizi stavkujoči, pridružila se jim je množica radovednežev, tako da se je zbralo okrog 3000 ljudi, ki so se začeli pomikati po Zaloški cesti proti središču mesta. Ker je varnostna oblast hotela prihraniti prebivalstvu izgrede, s katerimi so grozili komunisti, in se izogniti vsakim žrtvam, je dala po 20 orožnikov in stražnikov zapreti cesto. Množica je mirno obstala, ljudje niso vedeli, kaj naj počnejo in treznejši so govorili, naj se razidejo po domovih.

Hujskanje.

Tedaj so začeli begati množico agitatorji, večinoma mlajši stražkujoci: »Naprej! Česa se bojite?! Ženske naprej, v nje ne bodo streljali!« Gruča nahujskanih žensk je napolnila napol prazni prostor med množico in stražnim kordonom in je pritiskala na orožnike. Tačas so polagoma prihajale nove gručice ljudi iz mesta, večina radovednežev, in so se ustavile za hrbtom kordona. Množica, stoječa med remizo in kordonom, je udrila po stranski poti ob Ljubljani proti mestu. Imela je prosto pot pred seboj, nihče je ni oviral, mogla bi iti v mesto. Komunistični agitatorji in zapupniki so pa nahujskali množico, naj ob-

koli orožništvo, ga napade in razoroži. Zapeljani ljudje so šli od spredaj na Zaloško cesto in tako je stal kordon obkoljen od razkačenih ljudi. Mirno je stala straža, puške ob nogi; komunisti so jim najprej prigovarjali, naj potegnejo z njimi, naj jim pomagajo vreči vlado itd. Potem so jih začeli psovati, jim pljuvati v obraz, poskušali so jim iztrgati orožje iz rok. Med ljudmi so neprestano tekali agitatorji in se z obeh strani, od spredaj in zadaj rinili zapeljane ljudi proti kordonu. Gneča je postajala vedno večja in grozila je nevarnost, da se redki kordon pretrga in da posamezni stražniki izginejo v toku množice, ki so jo komunisti podžigali, naj uliče stražo. Stražniki so ostali mirni. Še vedno je bil čas, da bi ljudje neovirano odšli proti mestu.

Strelj padejo.

Takrat sta pa iz vrst komunistov padla dva strela iz revolverjev na stražo. Komendant orožnikov je dobil kroglo v nogo, v hipu je imel poln črevelj krvi, drugi orožnik je omahnil v prah, zadet od strela zločinske roke. Orožniki so oddali v samoobrambi več salv v zrak; ko so pa nahujskane vrste kljub temu pritiskale, so padli strelj v gnečo. Nastal je divji beg na vse strani, potem grobna tišina, katero so motili kriki ubogih ranjencev, ki so padli kot žrtve komunističnih hujskačev. Mrtvih je obležalo deset, devet moških in en otrok, ranjenih, večinoma lahko, je bilo sedemnajst oseb. Polagoma so ljudje prihajali nazaj na cesto, kjer so ležale žrtve v krvi. Iz Leonišča, garnizijske in deželne bolnice je prišla zdravniška pomoč in v naglici so prevezali zdravniki, strežniki in usmiljene sestre ranjence. A niti sedaj, ko je smrtna groza ležala nad vsemi in so videli hujskači ležati sadove svojega dela na cesti, niso razdivjani komunisti odnehali. »Na-

Članek v *Slovencu* o prelitu krvi na Zaloški cesti 24. aprila 1920 v Ljubljani (*Slovenec*, 25. 4. 1920, št. 94, str. 1)

Kdor se hoče povezovati s komunisti, je politik, ki nosi na obeh očeh neozdravljivo črno mreno!²⁹

²⁹ Prav tam.

Tavčar je trdil, da je bil končni cilj stavke ustanovitev sovjetske republike v Jugoslaviji. V boju med železnico in državo pa ni smela in ni mogla propasti država. Državo je treba braniti, ko je država v nevarnosti morajo sodelovati vse politične sile, tako kot se je ob stavki okrog države zbralo vse, kar pametno misli.³⁰

V svoji obsodbi stavke je Tavčar izkoristil tudi vprašanje mej. Stavki je pripisal veleizdajalski značaj, ker so jo pripravili v času, ko na mirovni konferenci odločajo o Primorski. Italija naj bi jo zagotovo skušala izrabiti v svojo korist, vplivala pa bo tudi na koroški plebiscit, če ne drugače, zato, ker bo zaradi motenega železniškega prometa otežkočila preskrbo tamkajšnjega prebivalstva.³¹ Ob tem pa je na seji občinskega sveta 29. aprila 1920 izjavil, da bo mestna občina, v kolikor sodijo žrtve v njeno območje, skrbela za njihove svojce. Občinski svetniki so se v znak sožalja z žrtvami dvignili s sedežev.³²

Na delavski strani so pisali drugače. Komunisti zaradi tedanjega neizhajanja svojega časopisja stališč o stavki niso podali. Socialnodemokratski *Naprej* pa je trditve, da so stavkajoči nameravali razglasiti sovjetsko republiko, označil za neumnost, ki si jo "upa izraziti le maziljenec brez poštenja". Delavstvo je le izražalo zahteve za svoje "najprimitivnejše pravice".³³ *Naprej* je posebej poudaril, da ni komunistično glasilo in da se pripadnike JSDS ne more označevati za komuniste, ki so bili glavni voditelji stavke. Uspešen boj za delavske pravice lahko v sedanji kapitalistični družbi vodi le socialna demokracija.³⁴

Ob krvavem pečatu, ki ga je železničarska in splošna stavka vtisnila v slovensko zgodovino, je spomladi 1920 politični prostor razburkala še t. i. Gosarjeva stanovanjska naredba. Pripadnik SLS in poverjenik za socialno skrbstvo v DVS dr. Andrej Gosar je 17. aprila 1920 izdal naredbo, s katero je želel omiliti težke razmere na stanovanjskem področju. Po tej naredbi je lahko Državni stanovanjski urad vsem osebam, ki so imele nad 1.000.000 kron premoženja, uslužbencem zasebnih domačih in tujih denarnih zavodov, ter domačim in tujim zavarovalnim družbam, denarnim zavodom in gospodarskim podjetjem odpovedal zasedanje stanovanjskih prostorov v stavbah, ki niso bila v njihovi lasti. Prizadeti so morali do 31. oktobra 1920, ko je potekel selitveni rok, poiskati nove stanovanjske prostore ali pa jih zgraditi. Določila naredbe so prizadela predvsem pripadnike liberalnega tabora in je zlasti v ljubljanskih liberalnih političnih in gospodarskih krogih dvignila mnogo prahu. Na podlagi njenih določil se je moralo izseliti več deset ljubljanskih družin. Naredbo je posebej ostro in vztrajno napadal Ivan Tav-

³⁰ Prav tam.

³¹ Prav tam.

³² Jurij Perovšek, "Tavčarjevo župansko devetletje: 1912–1921", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 605 (dalje: Perovšek, "Tavčarjevo župansko devetletje").

³³ "Kri je tekla", *Naprej: posebna izdaja*, 26. 4. 1920, št. 96, str. 1.

³⁴ "Vsem!", *Naprej: posebna izdaja*, 26. 4. 1920, št. 96, str. 1.

čar, ki je poudaril, da spominja na boljševiške grozote v Moskvi. Dober mesec po zaključku skrajnega selitvenega roka se je Deželna vlada zamenjala, v njenih novih sestavah pa za naredbo niso več imeli posluha.³⁵

Leto 1920 je bilo tudi leto poklona dvojici vélikih slovenskih narodnopolitičnih mož. 29. maja 1920 je sedemdesetletnico praznoval ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič. *Slovenec* ga je uvrstil med najpomembnejše bojovníke za slovensko samoodločbo leta 1918, med tiste, ki so izbojevali svobodo in pravice slovenskega naroda:

Dr. Bonaventura Jeglič je stal neustrašeno ramo ob rami drugim borcem ter brez olepšave, priprosto in jasno razlagal, opravičeval in navduševal za svoj boj kot boj, ki mu ga nalaga dolžnost. Kaj bi bilo s Slovenijo, da se je dr. Jeglič vdal strašnemu pritisku vojaštva, vlade in dvora?³⁶

Drugo véliko Jegličevo dejanje je bila postavitev Zavoda sv. Stanislava, ognjišča krščanskemu kulturnemu življenju ter kvasa in jedra slovenske inteligence. Krono slovenskemu katoliškemu gibanju pa je postavil s tremi katoliškimi shodi – drugim, tretjim in četrtim v letih 1900, 1906 in 1913. "Iz vsega katoliškega javnega življenja v Sloveniji in že tudi preko mej Slovenije gleda energični obraz sedemdesetletnega očeta v samoodpovedi ojeklenelega, v delu za povzdigo naroda in zveličanje duše posameznika osivelega asketa na škofijski stolici ljubljanski."³⁷

Jegličev jubilej so obeležili tudi njegovi trajni nasprotniki na liberalni strani. Priznali so, "da ga je v njegovem delovanju vodila poštena volja po svoje koristiti narodu, iz katerega je izšel. Sredstva, ki jih je uporabljal, da uveljavi ta svoj namen, so bila često dvomljivega značaja, dasi je bil morda v bistvu smoter dober." *Slovenski narod* je poudaril Jegličevo pomembno vlogo za razmah deklaracijskega gibanja in samoodločbo leta 1918:

To je njegova velika zasluga in zaradi te zasluge mu odpuščamo, kar je preje zagrešil proti nam in naši stranki. Želimo samo, da bi mu bila v bodoče zvezda vodnica v njegovem delovanju zgolj ljubezen do srečno ujedinenega našega naroda in naše države, ki bi je naj ne kalilo nobeno drugo nagnjenje in naj bi bilo narekovano tudi od zgoraj ali od zunaj. V tem smislu želimo jubilarju vse najboljše.³⁸

³⁵ Perovšek, "Tavčarjevo župansko devetletje", str. 602–605.

³⁶ "1850: Anton Bonaventura Jeglič: 1920", *Slovenec*, 29. 5. 1920, št. 120, str. 1, 2. Jegličev zapis o proslavljanju njegove sedemdesetletnice glej v *Jegličev dnevnik: znanstvenokritična izdaja*, ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar (Celje, 2015), str. 808.

³⁷ "1850: Anton Bonaventura Jeglič: 1920", *Slovenec*, 29. 5. 1920, št. 120, str. 1, 2.

³⁸ "Dnevne vesti: sedemdesetletnica škofa Antona Bonaventure Jegliča", *Slovenski narod*, 29. 5. 1920, št. 120, str. 2. Zgolj z njeno omembo sta Jegličevo sedemdesetletnico zabeležili tudi SKS in NSS. ("Pokrajinske vesti: knezoškof dr. A. Bonaventura Jeglič", *Kmetijski list*, 3. 6. 1920, št. 23, str. 2; "Ljubljana: 70 letnico", *Nova pravda*, 29. 5. 1920, št. 13, str. 2.)

Posamezna številka 1 K.

Štev. 120.

»SLOVENE« velja po polni za vse strani Jugoslavije in v Ljubljani:

za celo leto naprej, K 180—
za pol leta „ „ „ 90—
za četrt leta „ „ „ 45—
za mesec „ „ „ 15—
za tisočmerito celotnega K 120—

za celotna izdaja: za celo leto „ „ „ 30—
za tisočmerito „ „ „ 3—

Uredništvo je v Kopitarjevi ulici št. 6/III. Izstopajoče na vsaki izdaji plačilo plača za sprejemajo, Ured. tele. št. 50, upravn. št. 120.

Poština plačana v gotovini.

V Ljubljani, v soboto, dne 29. maja 1920.

Leto XLVIII.

SLOVENE

Političen list za slovenski narod.

1850

ANTON BONAVENTURA JEGLIČ

1920

Demantnih sedemdeset let
leži pred nami — list razpet —
v njem zlate črke zrelih dni,
najlepših ur najdražji cvet.

Glej, gro v procesiji zbor otrok,
svetobnih lic, nedolžnih rok —
a kdo jim sveti krhki deli?
med njimi hodi otrok — Bog.

In kje je koča sred planin,
in kje se je izgubil sin,
da ne deli bi z njim skrbi,
ne radosti in bolečin?

Kot polni plod že sivih las
nam pal v arce njegov je glas,
kot trta sok nmi dal je kri,
kot v žitnem polju zreli klas.

In tibi, beli zbor devic ...
Kam vodi ga Marijin klic?
Nad njim čuvarjev meč leži
kot senca božjih perutnic.

Nazadnje narod tiho van,
ki bil je suženj, mrk, teptan —
ko pred apostolom stoji,
je z zarjo svobode obdan.

In zdi se mi, da zrem oltar:
na njem daritve svete žar,
in kot da večno tam drži
za svoje ljudstvo Sveti Dar.

Treje so božji prsti — kašpoti človeku: vest, Kristov nauk in doživetje ljubezni do bližnjega; trije so temeljni kameni, na katere se edino more zidati Kristovo kraljestvo: plemenito srce, resnice žejen razum in volja, ki ima meo v ohraniti; a največja zapoved, ki čisti in prečišča dušo človekovo, je samopoved, žrtve samega sebe za zveličanje in rešitev duše bližnjika za večnega Boga voljo.

Kako lahko je to spoznanje ob živem zgledu svetlega in plemenitega srca, resnice žejen razum in volja, ki ima meo v ohraniti; a največja zapoved, ki čisti in prečišča dušo človekovo, je samopoved, žrtve samega sebe za zveličanje in rešitev duše bližnjika za večnega Boga voljo.

Kako lahko je to spoznanje ob živem zgledu svetlega in plemenitega srca, resnice žejen razum in volja, ki ima meo v ohraniti; a največja zapoved, ki čisti in prečišča dušo človekovo, je samopoved, žrtve samega sebe za zveličanje in rešitev duše bližnjika za večnega Boga voljo.

Kako lahko je to spoznanje ob živem zgledu svetlega in plemenitega srca, resnice žejen razum in volja, ki ima meo v ohraniti; a največja zapoved, ki čisti in prečišča dušo človekovo, je samopoved, žrtve samega sebe za zveličanje in rešitev duše bližnjika za večnega Boga voljo.

Obležitev sedemdesetletnice dr. Antona Bonaventura Jegliča v *Slovencu* (Slovenec, 29. 5. 1920, št. 120, str. 1)

Pri marksistih se je ob Jegličevi sedemdesetletnici ustavila JSDS. *Naprej* je zapisal, da je v veliki meri kriv za tedanje strupene politične boje, sicer pa je dvakrat odločujoče vplival na slovensko politiko. Prvič v boju med Šusteršičevo in Krekovo strujo v SLS leta 1917 in drugič s svojo podporo Majniški deklaraciji.³⁹

Dan po Jegličevem jubileju, 30. maja 1920, na tretjo obletnico Majniške deklaracije, so pri Sv. Križu v Ljubljani odkrili nagrobni spomenik dr. Janezu Evangelistu Kreku. Odkritja so se udeležili najvidnejši predstavniki slovenskega političnega, oblastnega, kulturnega in društvenega življenja ter predstavniki Vojske Kraljestva SHS. Ob odkritju spomenika so govorili Fran Saleški Finžgar, dr. Vendelin Megler v imenu hrvaškega katoliškega seniorata, predstavnika Hrvaške ljudske stranke in Ruskega krožka v Ljubljani, predsednik odbora za Krekov spomenik dr. Fran Detela in ljubljanski župan Tavčar. Tavčar je v imenu ljubljanske občine Krekov spomenik sprejel v varstvo. Zastavil je besedo, da bo mestna občina "čuvala spomenik tudi takrat, kadar bo morebiti kdo drugi načevalo mestu Ljubljani".⁴⁰

Prestolonaslednik Aleksander Karađorđević obiše Slovenijo. V letu 1920 je odločeno tudi vprašanje mej

Osrednji slavnostni dogodek na Slovenskem leta 1920, ki je imel tudi velik politični pomen, je bil obisk prestolonaslednika Aleksandra Karađorđevića od 26. do 29. junija 1920. Aleksander, ki je v Slovenijo prispel v spremstvu kraljeve garde, konjenikov, podpredsednika Začasnega narodnega predstavništva (ZNP) dr. Ivana Ribarja, predsednika jugoslovanske vlade dr. Milenka Vesnića, več ministrov in predstavnikov dvora,⁴¹ se je s svojim obiskom zbližal s Slovenijo. Njegov obisk je "takorekoč zadnji pečat na tisti listini, ki združuje našo zemljo s krvjo prenapolnjeno in prenasičeno zemljo nekdanje kraljevine srbske", je v *Slovenskem narodu* vzneseno poudaril Tavčar.⁴² Predsednik Jugoslovanske demokratske stranke dr. Vekoslav Kukovec pa je zapisal, da sta Aleksandrov prihod v Slovenijo in njegov sprejem pri Slovencih "listina, ki očituje svetu, da se je ta zemlja za večno združila z ostalimi jugoslovenskimi kraji v

³⁹ "Dnevne vesti: ljubljanski škof dr. A. B. Jeglič", *Naprej*, 30. 5. 1920, št. 123, str. 2.

⁴⁰ "Odkritje nagrobnega spomenika dr. J. E. Kreku", *Slovenec*, 1. 6. 1920, št. 122, str. 1–2. O odkritju nagrobnega spomenika J. E. Kreku glej tudi "Odkritje nagrobnega spomenika dr. J. E. Kreku", *Slovenski narod*, 1. 6. 1920, št. 122, str. 3; "Ljubljana: svečanostno odkritje spomenika dr. Kreku", *Nova pravda*, 5. 6. 1920, št. 14, str. 3; "Dnevne vesti: odkritje Krekovega spomenika", *Naprej*, 1. 6. 1920, št. 124, str. 1–2.

⁴¹ "Triumfalni sprejem regenta v Sloveniji", *Slovenec*, 27. 7. 1920, št. 144, str. 2; "Drugi dan regentovega obiska v Ljubljani", *Slovenec*, 28. 7. 1920 št. 145, str. 1; Neda Engelsfeld, *Prvi parlament Kraljestva Srba, Hrvata i Slovenaca – Privremeno narodno predstavništvo* (Zagreb, 1989), str. 103.

⁴² Ivan Tavčar, "Bodi konec besnenju!", *Slovenski narod*, 26. 6. 1920, št. 143, str. 1.

Žalujoči orjak na Krekovem nagrobnem spomeniku na ljubljanskih Žalah (*Ilustrirani Slovenec*, 2. 10. 1927, št. 40, str. 327)

enoto, ki jo predstavlja skupni nam vladar naše krvi in našega mišljenja". Glede pomembnega vprašanja ustavno še ne določene oblike vladavine v jugoslovanski državi, je z razpoznavno politično težnjo pristavil: "V Beogradu pripravlja Narodno predstavništvo [ZNP – op. J. P.] volitve ustavotvorne skupščine". Vladarjevo (prestolonaslednikovo) potovanje po Sloveniji (in pred tem po Hrvaškem) ustvarja "podlago novi ustavi, ki ima izraz soglasja naroda in vladarja. Ali treba še glasovati o obliki vladavine? Narod glasuje za obliko države, ko pozdravlja svojega vladarja. Dobra priprava za ustavotvorno skupščino je kraljevičev poset Hrvatske in Slovenije."⁴³ Aleksandrovcu obisku so v času boja za meje na mirovni konferenci pripisali tudi izjemen zunanjepolitični pomen.⁴⁴

⁴³ "Demokrati ob prihodu vladarja v Slovenijo", *Slovenski narod*, 27. 6. 1920, št. 144, str. 3.

⁴⁴ "Pozdravljen, kraljevi sin naroda!", *Slovenec*, 26. 6. 1920, št. 143, str. 2.

Aleksandru so vsepovsod po okrašeni Sloveniji pripravili skrbno zasnovan, bogat in veličasten sprejem, ki so se ga udeležili najvišji predstavniki političnega, upravnega, kulturnega, znanstvenega, verskega, gospodarskega in društvenega življenja, predstavniki vojske, sokolski in drugi konjeniki, Orli, pevski zbori in skupine narodnih noš. V časopisju so ga pozdravili s svečanimi zapisi ter pesnitvami. Objavili so tudi zapis o kralju Petru I. Karađorđeviću med svetovno vojno in Aleksandrovem bivanju v Rogaški Slatini leta 1909 ter rodovnik dinastije Karađorđević. Med svojim obiskom Slovenije je Aleksander poleg sprejema in bivanja v Ljubljani, kjer so ob njegovem prihodu izstrelili častne topovske salve, zvečer pa je bila slavnostno razsvetljena, obiskal še drugi največji slovenski mesti, Maribor in Celje, ter se popeljal po Gorenjski in Štajerski.⁴⁵

Aleksander je osrednji govor na svojem prvem uradnem obisku v Sloveniji imel na svečani večerji v palači Deželne vlade na dan svojega prihoda v Ljubljano 26. junija 1920. Poudaril je, da so Slovenci skozi težko borbo za obstanek spoznali, da je njihova rešitev v sporazumu in slogi s Hrvati in Srbi. "Tako je logično došlo, da su Kopitar i Miklošić, Prešeren i Gregorčič bili medju prvim i najubedjenijim pobornicima jugoslovenske misli *i da je rano preminuli Krek izneo program našeg narodnog jedinstva usred germanskoga Beča i na veliko iznenadjenje Evrope, a u najkritičnijem trenutku svetskoga rata.*" Povojni mir je bil do Slovencev nepravichen, saj jih je od Jugoslovanov največ ostalo pod tujim jarmom. Vendar ta krivica ne more dolgo trajati. Aleksander je napil za srečo vseh Slovencev, ki so si s svojo težko in mučeniško, a junaško in vztrajno preteklostjo zaslužili boljšo in sijajnejšo sedanost.⁴⁶

⁴⁵ "Prestolonaslednik v Sloveniji", *Kmetijski list*, 24. 6. 1920, št. 26, str. 1; "Sprejem prestolonaslednika v Sloveniji", *Kmetijski list*, 1. 7. 1920, št. 27, str. 1; "Spored svečanega sprejema regenta ob prihodu v Ljubljano", "Priprave za regentov obisk", *Slovenec*, 25. 6. 1920, št. 142, str. 2–3; M. Z., "Aleksander SHS–CXC", "Pozdravljen, kraljevi sin naroda!", Franjo Neubauer, "Ob prihodu regenta Aleksandra", *Slovenec*, 26. 6. 1920, št. 143, str. 1–2; "Triumfalni sprejem regenta v Sloveniji", "Potovanje regenta po Sloveniji", "Zgodovinska serenada prestolonaslednika", "Ljubljana v praznični obleki", "Razsvetljava", *Slovenec*, 27. 6. 1920, št. 144, str. 1–3; "Drugi dan regentovega obiska v Ljubljani", "Regent med narodom", "Spored sprejema v Mariboru", "Dnevne novice: župani pri regentu", "Dnevne novice: časniki pri regentu", "Ljubljanske novice: regent tretji dan v Ljubljani", *Slovenec*, 28. 6. 1920, št. 145, str. 1–2; "Regent na Gorenjskem in Štajerskem", *Slovenec*, 1. 7. 1920, št. 146, str. 1–3; "Program za prireditve ob prihodu Njegove Kr. Vis. Prestolonaslednika v Slovenijo", "Posebni vlaki v slavnostnih dneh", *Slovenski narod*, 25. 6. 1920, št. 142, str. 2–3; "Priprave za sprejem regenta v Ljubljani", *Slovenski narod*, 26. 6. 1920, št. 143, str. 3; Anton Funtek, "Prestolonasledniku regentu Aleksandru", Utva, "Pozdrav Primorcev regentu Aleksandru", Fr[an] Ilesič, "Kraljeviču Aleksandru in nam vsem", Fran Govekar, "Pred šestnajstimi leti in danes", "Demokrati ob prihodu vladarja v Slovenijo", "Regent Aleksander kot Jugoslačen", "Kralj Peter – rešitelj iz najtežje situacije", "Rodovnica dinastije Karađorđevićev", "Kraljevič Aleksander prvič na Slovenskem", *Slovenski narod*, 27. 6. 1920, št. 144, str. 1–3; "Drugi dan regentovega obiska v Ljubljani", "Včerašnja proslava", *Slovenski narod*, 28. 6. 1920, št. 146, str. 1–2; "Regent Aleksander na Gorenjskem in Štajerskem", *Slovenski narod*, 1. 7. 1920, št. 147, str. 1–3; "Aleksander", *Nova pravda*, 26. 6. 1920, št. 17, str. 1.

⁴⁶ "Triumfalni sprejem regenta v Sloveniji", *Slovenec*, 27. 6. 1920, št. 144, str. 2.

488

Aleksandru je odgovoril predsednik Deželne vlade Brejc, ki je izjavil, da so slovenske sanje izpolnjene.

Kakor feniks iz pepela se je dvignila iz razvalin svetovnega požara zlata svoboda ob združenju z brati Srbi in Hrvati pod vodstvom junaške narodne dinastije Karadjordjevičev. Beli [karadordevičevski – op. J. P.] orel je razprostrl svoja zmagovalna krila nad vsem troedinim narodom, ki v svoji državni edinstvenosti vidi pogoj in jamstvo svoje moči in svoje bodočnosti. Trdna in nerazdružna je vez, ki smo jo sklenili po svoji svobodni odločitvi, baš zato tem trdnejša in vekovita, ker je izraz naše lastne proste volje. Zato pa smo [se] tudi trdno odločili, da vse svoje duševne in materialne moči zastavimo v ta namen, da ne okrnjeno ohranimo, kar smo skupaj z brati Srbi in Hrvati imena sami zgradili; zato je naš slovenski narod, četudi po številu najmanjši izmed treh enakovrednih in enakopravnih bratov, pripravljen, z vsemi silami braniti ta najdragocenejši zaklad sedaj in vsekdar in proti vsakomur.⁴⁷

Aleksandru je namenil še naslednje besede:

Ko te dni prvič stopate v neposredni stik s slovenskim narodom, se boste lahko uverili, da je ta narod vesel svoje politične svobode, za katero se je v mukah prizadeval, da je verno katoliški, zavedajoč se, kako mu je ravno v varnih globinah vere zasidrana naravna moč ohranjela življenje v težkih letih njegove preteklosti in da je ta nadnaravna sila najzanesljivejša graditeljica in ohranjevalka naravnih, družabnih in državnih dobrin. Videli boste, da je ta narod delaven in da se pripravlja, kako bi si s svojimi pridnimi rokami popravil vse strašno zlo vojske, kakor si je le s temi svojimi rokami poprej sam ustvaril, kar ima.⁴⁸

Aleksander je Slovenijo zapustil z lepimi vtisi. Vodji Ljubljanskega dopisnega urada je ob odhodu izjavil:

'Kratko bavljenje od nepuna tri dana /.../ ipak Mi je dalo izdatno prilike, da u stalnom dodiru bez prestanka sa svima slojevima vidim, da slovenački deo našeg naroda ne prijanja ništa manje za narodno ujedinjenje od druga da dela [Hrvatov in Srbov – op. J. P.]. Osim Ljubljane imao sam zadovoljstvo obići neka obližnja mesta i Maribor, i svuda se onaj prvi divni utisak samo jaćao, ako je moguće. Srdaćne i tople manifestacije u Slovenaćkoj išle so [su – op. J. P.] pravo mom srcu i tu će ostati.'⁴⁹

⁴⁷ Prav tam.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ "Regent na Gorenjskem in Štajerskem", *Slovenec*, 1. 7. 1920, št. 146, str. 3.

Posebno izdanje.

146. številka

V Ljubljani, v nedeljo 28. junija 1920.

LIII. Icterus

Posamezna številka velja 1 krono.
Požnina plačana v gotovini.

Drugi dan regentovega obiska v Ljubljani.

di zelo številni ljubljanski občin-
svet. Regent poklekne pod glav-
kupolo na pripravljeno klečalo
vladika začne čitati kratko
mašo, med katero poje cerkveni
pod vodstvom dirigenta g. Prem-
slovenske cerkvene pesmi. Po m-

Iz stolnice posetil regent
žurno ovačilo občinstva na v
ulicah do Gosposvetske ceste
pravoslavno cerkev, ki je začela
združena z evangelijsko. Imen
vernikov evangelijske konfesije
kot predstojnik cerkve pozdravi
genta pastor dr. Schneider v kn

sem nemškem nagovoru, nakar
še za evangelijsko obcino nazdrav
slovenskem jeziku obč. svet. T
koczy: »Vaše kraljevsko Visoč
stvo! Dobrodošli v naši cerkvi!«
Vanešen in temperamenten
pozdrav pravoslavnega svečen
St. A. Obradoviča, ki ga
vredno, kot pravoslavni svetnik

zdravila kot osvoboditelja in zasl
nika pravde in enakosti.
Izuman Obradović nato
kratko liturgijo in da blagoslov
gentu.

**KULTURNA MANIFESTACIJA
SLOVENIE.**

Po končanih obiskih cerkva v
treh verzoripovedani se je na raz
kulturnih zavodih razvila veliča

manifestacija, ki je priklopila do hunca na Kongresnem trgu pred goslovensko univerzo in pred spornikom slovenskega genija dr. Prešerna na Marijinem trgu. Manifestacija na teh dveh točkah mesta gotovo ostanete vsakemu gledalcu udeležniku v globokem spominu.

Od evangelijske cerkve na C. sprosovski cesti je regentov avto

zili proti Kongresnemu trgu, kjer
zbrala velika množina nasle
nade naroda. Vsa spodnja del
kresnega trga je bil napojen mlad
manifestantov, akademskih mlad
in druga inteligenca, osobito belok
late deklice z državnimi zastavic
v rokah. Glede na zgornjem de
trga se odpira čudovito morje val
pravega, vzhičenega življenja, ki r

mimo v visokih valovih navedenih prekipcev po vsem trgu. Čudovit pogled na vzburkane valove zavija, katere dekline došle v prekipajočem navedenju došlemu regatu v pozdrav. V radostni manifestaciji razvnetja množica, ki stoji kot mogočen val, nazdravlja Aleksandra kot osvoboditelja izpod tujega jarma in nositelja nove kulture. R

genitiv avto se vstavi in regent la-
nih korakov hiti mimo velikega,
fakultetah razdeljenega špaltirja
denike mladine — na mogočno v
ranjo.

Na verandi, od koder so se me-
daj čuli besni in tuleči glasovi a-
strijskih vojnih hujskav, domi sed-
jugoslovenskemu junaku v pozdrav
tihli glas kulturnega delavca. Na v-
erandi le abstraktni profesorci, ki

Vašemu Visočanstvu izrekam
imenu svojih kolegov in v svoje
iskreno zahvalo za čast, ki jo je
kazalo s svojim posetom mlade na-
univerze.

Vaše Visočanstvo je s svetili
svojim potrdilom ustanovitve ju-
slovanke univerze v Ljubljani.

za v Sloveniji (Slove

Predsedniku DVS Brejcu pa je naročil, naj se v njegovem imenu zahvali slovenskemu prebivalstvu za prisrčen in slovesen sprejem. Dejal je, "da je ves očaran nad tem, kar je videl v Sloveniji in mu bo ostalo vse v neizbrisnem spominu. Slovenci so sijajno organizirani in kar je med njimi videl, mu je izrecno ugajalo. Nadvse so mu ugajale narodne noše."⁵⁰

Obisk prestolonaslednika Aleksandra so spremljale tudi kritične misli. Zapisal jih je socialnodemokratski *Naprej*, na delavski strani pa se komunisti ob obisku niso ustavili. *Naprej* je v konfisciranem članku "Princ-regent pride!" sporočal, da je "Deželna vlada, ki je povsem klerikalna, /.../ vprizorila veliko akcijo, da bo sprejem regenta sijajen. Po cestah in trgih je zapovedala postaviti mlaje, po hišah hodijo redarji in zabičujejo hišnim gospodarjem, da se prebivalci ognejo vsakršnih nespodobnosti." Uradništvo pregleduje svoje "ponošene obleke, kakor se pač spodobi za velike parade ob izpolnjevanju 'patriotičnih' dolžnosti". Pripadniki obeh meščanskih strank se iskreno objemajo, čeprav jih motijo mala nesoglasja, "konkurenca v servilizmu, ki je prav tak kakršen je bil tedaj, ko so vladali pri nas še Habsburžani. In agilnejši so še liberalci, ki napadajo klerikalno vlado, da je še premalo servilna."⁵¹

Naprej je opozoril, da je v prestolonaslednikovem obisku treba videti politično sredstvo meščanstva. To dobro ve, da imajo tovrstne prireditve na množice hipnotičen vpliv, da v takih trenutkih po večini pozabijo na resnost življenja, na resno delo za socialno ureditev države. Delavstvo se zato manifestacij ne bo udeležilo, ker ima prevelike skrbi za vsakdanji kruh. Socialni demokrati so tudi republikanci, saj je zanje republikanska državna oblika predpogoj socialistične družbe.⁵²

Na Aleksandrov obisk so se v okviru domačih političnih nasprotij odzvali tudi liberalci. JDS se SLS očitala, da je še nedavno zagovarjala republikansko idejo, sedaj pa je ob prestolonaslednikovem obisku nastopala kot edini državotvorni in državo vzdržujoči dejavnik na Slovenskem. Vladne kroge v Beogradu je zavedla v zmotno prepričanje, da ima državna ideja zaslombo samo v njej. V poudarjeno unitaristično in centralistično usmerjeni JDS so se počutili politično odrinjene, saj so se imeli za tiste, "ki so v resnici s svojim delom in s svojo brezprimerno požrtvovalnostjo pripomogli, da je postala ideja državnega in narodnega edinstva kri in meso in da se je na tako sijajen in edinstven način manifestirala v Sloveniji baš zadnje dni". JDS je bila ključni nosilec politike jugo-

⁵⁰ "Regent na Gorenjskem in Štajerskem", *Slovenec*, 1. 7. 1920, št. 146, str. 3. O obisku prestolonaslednika Aleksandra Karadordeviča v Sloveniji glej tudi Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*, str. 245–250.

⁵¹ "Princ-regent pride!", *Naprej*, 26. 6. 1920, št. 145, str. 1. – Izvod z objavljenim člankom.

⁵² Prav tam. Prim. tudi "Dnevne vesti: mi in drugi", *Naprej*, 27. 6. 1920, št. 146, str. 2. – Kljub navedenim kritičnim besedam je *Naprej* na kratko poročal tudi o poteku Aleksandrovega obiska v Sloveniji (glej "Dnevne vesti: princ regent Aleksander v Ljubljani", *Naprej*, 29. 6. 1920, št. 147, str. 2).

Prestolonaslednik Aleksander Karađorđević ob odhodu z obiska Univerze v Ljubljani 27. junija 1920 (*Spominski zbornik Slovenije: ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*, ur. Jože Lavrič, Josip Mal, France Stele (Ljubljana, 1939), str. 85)

slovanskega državnega centralizma in narodnega unitarizma na Slovenskem. Sedaj pa so njeni izvajalci zapostavljeni stali ob strani. "Pobirajo drobtine, ki jih jim mečejo z mize tisti, ki so bili še do danes zakleti sovragi Srbov in jugoslovanske ideje! Ali ni najgorenkejša ironija", je opozoril *Slovenski narod*, "da je bila v svobodni Jugoslaviji prva odlikovana ona organizacija, ki so jo poklicali v življenje tisti, ki so izdali parolo 'Srbe na vrbe', organizacija, ki je s svojim delom dosledno in načelno pobijala idejo ne samo Slovanstva, marveč tudi Jugoslovenstva". V času prestolonaslednikovega bivanja v Sloveniji se je čutilo, da je DVS pri-

reditvam v njegovo čast želela po možnosti dati strankarsko obeležje, "nismo pa pričakovali, da bo strankarska ozkosrčnost šla tako daleč, da bi se drznila v svoje strankarske namene izigravati regentovo posvečeno osebo."⁵³ Pritoževala se je tudi Samostojna kmetijska stranka. *Kmetijski list* je pisal, "da niso hoteli klerikalci nikjer pustiti kmetov do veljave. Tudi nas so ovirali v bojazni, da kmet ne bi prišel regentu pred oči, ker so mu hoteli pokazati zadnjo avstrijsko fotografijo – same frake". Delegacija SKS je želela prestolonaslednika pozdraviti, a so ji to na spreten način preprečili.⁵⁴ Navedbe *Slovenskega naroda* in *Kmetijskega lista* so držale, saj je SLS v svojem odnosu do drugih strank izkoristila svojo tedanjo politično moč.⁵⁵

Poleti 1920 so se Slovenci v Kraljestvu SHS odzvali na brutalen italijanski požig slovenskega Narodnega doma, sedeža slovenskih organizacij v Julijski krajini in na razdejanje slovenskih gospodarskih ustanov, trgovin in uradov 13. julija 1920 v Trstu. Dan zatem so v Ljubljani množično protestirali proti italijanskemu nasilju in manifestacijo končali pred palačo Deželne vlade.⁵⁶ Njen predsednik Brejc je v govoru manifestantom obljubil, da bo o ogorčenju v Sloveniji seznanil beograjsko vlado in izrazil globoko sočustvovanje s Slovenci v Trstu. Manifestanti so se nato odpravili pred stanovanje poveljnika Dravske divizijske oblasti generala Đura Dokića, ki je izjavil, da razume njihovo globoko razburjenje zaradi tržaških dogodkov. Nato so se mirno razšli. 14. julija 1920 je na seji ljubljanskega občinskega sveta sočustvovanje z brati onkraj demarkacijske črte izrekel tudi župan Tavčar.⁵⁷ Dva dni kasneje je avtor P. P. v *Slovenskem narodu* zapisal, da bo vsak, ki ljubi svojo domovino "pomnil dan, ko je zagorel na bregu našega morja ta strašni kres".⁵⁸

Politični prostor v Sloveniji je poleti 1920 razgibal tudi nov liberalni dnevnik *Jutro*, ki so ga ustanovili "mladini" v JDS. Njegova prva številka je izšla 24. avgusta 1920. List je ob začetku svojega izhajanja podprl politiko jugoslovanskega državnega centralizma in narodnega unitarizma, izrazil podporo primorskim in koroškim Slovincem, zagovarjal idejo slovanstva in se izrekel za zbližanje z državo ruskega naroda. Priznal je potrebo po socializaciji tam, kjer je moč tako obliko gospodarskega reda uveljaviti v prid delavstvu in konzumentu. Sicer pa je jasno poudaril,

⁵³ "Po regentovem posetu", *Slovenski narod*, 2. 7. 1920, št. 148, str. 1.

⁵⁴ "Sprejem prestolonaslednika v Sloveniji", *Kmetijski list*, 1. 7. 1920, št. 27, str. 1.

⁵⁵ O tem prim. tudi Zečevič, *Slovenska ljudska stranka*, str. 318–319.

⁵⁶ "Protiitalijanske demonstracije v Ljubljani", *Slovenec*, 15. 7. 1920, št. 158, str. 1; "Ljubljana manifestira za tržaške brate", *Slovenski narod*, 16. 7. 1920, št. 159, str. 2.

⁵⁷ "Ljubljanski občinski svet", *Slovenski narod*, 16. 7. 1920, št. 159, str. 2.

⁵⁸ "P. P., "Dvanajsta ura bije", *Slovenski narod*, 16. 7. 1920, št. 159, str. 1.

da bomo vztrajno in pazno stali na braniku napredne in demokratične ideje. Klerikalizem smatramo za eno največjih opasnosti naše notranje konsolidacije in klicali bomo napredne kroge vseh političnih struj, da se ustvari enotna fronta proti klerikalcem. Obljubljamo, da bo naš boj dostojen in stvaren.⁵⁹

Jutro je kmalu postalo vodilno liberalno politično glasilo na Slovenskem in je pomembno sooblikovalo slovenski politični prostor skozi ves čas prve jugoslovanske države.

Zadnja tretjina leta 1920 je prinesla konec vprašanju mej. Medtem ko je Trianonska mirovna pogodba 4. junija 1920 v mednarodnopravnem pogledu potrdila priključitev Prekmurja k narodni matici, sta koroški plebiscit 10. oktobra 1920 in rapalska mirovna pogodba 12. novembra 1920 Koroško in Primorsko dodelila Kraljevini Italiji in Republiki Avstriji. Del Slovencev je ostal še v Kraljevini Madžarski. Prevladujoč poudarek slovenske politike je bil, da so na plebiscitu, ki je najhujši udarec za slovenski narod, potvorili ljudsko voljo in ga na Slovenskem ne priznavajo. Proti plebiscitu so demonstrirali v Ljubljani in Mariboru ter zahtevali vojaško zasedbo Koroške.⁶⁰ Jugoslovanska vojska je zaradi demonstracij v Sloveniji in nemirov na Koroškem dejansko začela zasedati plebiscitno območje, vendar se je skupaj s civilno oblastjo umaknila 17. oktobra 1920.⁶¹

V rapalskem udarcu, ki je odtrgal tretjino slovenskega naroda, so v Sloveniji za primorske rojake videli gospodarsko, kulturno in politično obsodbo na smrt. Slovenska politika narodnega razkosanja ni priznavala in je to javnosti enodušno sporočala. Pomemben je bil tudi poudarek, da jadranskega vprašanja nima-jo za dokončno rešenega in da bo prišel čas, ko bodo osvobojeni v suženjske okove vklenjeni bratje onkraj meje.⁶² Posebno stališče o koroškem plebiscitu in

⁵⁹ "Ljubljana, 23. avgusta 1920", *Jutro*, 24. 8. 1920, št. 1, str. 1.

⁶⁰ "Potvorjen plebiscit", *Slovenski narod*, 4. 10. 1920, št. 235, str. 1; "Prisleparjena zmaga", *Slovenski narod*, 15. 10. 1920, št. 236, str. 1; "Pogum!", "Ljubljana za Koroško", *Slovenec*, 14. 10. 1920, št. 235, str. 1–2; "Koroški voz", *Slovenec*, 15. 10. 1920, št. 236, str. 1–2; "Protinemške demonstracije v Mariboru", *Naprej*, 14. 10. 1920, št. 237, str. 1; "Resolucija", "Ljubljana manifestira za Koroško", *Nova pravda*, 16. 10. 1920, št. 33, str. 1–2. Glej tudi Andrej Rahten, *Po razpadu skupne države: slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje–Celovec–Gorica, 2020), str. 411–413. O plebiscitu na Koroškem glej str. 367–440. Glej tudi Dragan Matić, "Življenje v coni A pod upravo Kraljevine SHS (julij 1919 – julij 1920)", isti, "Obdobje nadzora Medzavezniške plebiscitne komisije (21. 7. 1920 – 18. 11. 1920)", isti, "Plebiscitno glasovanje, plebiscitni izid in posledice", Zdenka Semlič Rajh, "Propaganda", v: *Slovenci, za zmiraj gre!: 100. obletnica koroškega plebiscita*, ur. Bojan Cvelfar [et al.] (Maribor–Ljubljana, 2020), str. 83–102, 103–138, 179–109, 139–178.

⁶¹ Bojan Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921* (Ljubljana, 1992), str. 85 (dalje: Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921*).

⁶² "Ne priznavamo!", *Slovenec*, 12. 11. 1920, št. 259, str. 1; "Žrtvovani", *Slovenec*, 13. 11. 1920, št. 260, str. 1; "Enodušen protestni shod proti nasilnemu sporazumu z Italijo", *Slovenski narod*, 16. 11. 1920, št. 262, str. 1–2; "Odločitev", *Naprej*, 12. 11. 1920, št. 261, str. 1; "K rešitvi jadranskega vprašanja: naš protest", *Naprej*, 13. 11. 1920, št. 262, str. 1; "Jadransko vprašanje rešeno" *Kmetijski list*, 18. 11. 1920, št. 47, str. 1–2.

Leto I., štev. 1. Poštnina pavšalirana. V Ljubljani, v torek dne 24. avgusta 1920. Posamezna štev. 60 vin.

Izšla od 4 jutural.
Stane celotno . . . 150 K
mesečno 15
za nasad. cenilo . . .
za izozemstvo

Oglati za vsak mm vršne
stolpe (33 mm) . . . 2 K
mali oglati do 30 mm
stolpe (33 mm) . . .

JUTRO

Dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko.

Uredništvo:
Miklošičeva cesta št. 16/7.
Telefon št. 72.

Upravništvo:
Sodna ulica št. 6.
Telefon št. 26.

Kako pošilja knjižarni št. 1142

Ljubljana, 23. avgusta 1920.

Zivimo v dobi splošne malodušnosti. Nerešena zunanja vprašanja, nešete notranje težave, ostri in brezobzirni politični boji vzbujaajo občeno nerazpoloženje in izjajajo kritiko, katere se vedno bolj oddaljuje od zdravega, treznega preizkusa in prehaja v eno bolno, nezadovoljno go-dimljanje nad vsem in vsaki, ki spodkopuje vero v lastno vilo in slabi za-upanje v zdravo budnost naše mila-de svobode in njene nosilce Jugoslovske države.

Menimo, da je skrajni čas, da se prične proti nacionalnemu defek-znu organiziran boj. Naša država je zgrajena na temelju narodnosti in ni je sile, ki bi jo mogla razrušiti. Ni pa tudi dvoma, da sedanje stanje na-ša prilika ne obeta brez in gladke konsolidacije. Kakor ličemo vzroke, prečesto poslabšano na sebe in pre-darilo valivo krmo na nesposobnost Beograda, političnih strank in poli-tičnih voditeljev. Stvar pa tako stoji, da nam samim le preprosto muhilo onega širokega pogleda, ki ne obliči na granični domaći krajev, tem-več res sega od Triglava do Van-darja, ene predanosti, veliki deli na-cionalne države, ki zna doprinasati žrtve in one dobre volje, ki v trušni politični pregovci in v vrtiline upravnih pogrešk ne omaga. Preveč smo negativni.

S tem nismo rekli ničesar novega. Zelo mnogo jih je v našem narodu, ki so istega mišljenja in katerih bo dobrodošlo, da stopa naš list v krog narodnih optimistov. Zdrav optimi-zem je najboljša gonilna sila k po-zitivnemu delu za narod in državo. On šele omogoča, da se resno re-trešajo pogoji naše notranje konzu-lidacije, isčejo solucije v opasnih pro-blemih mednarodnega značaja in se pozitivno kritično odpravljajo pogr-eške in nedostatke našega narodnega in državnega zvarjenja.

„Jutro“ hoče na strani optimistov sodelovati in po svojih skromnih mo-čeh doprinesiti, da se utrdi pri na-ši politiki, katere cilj je dnevno in politično ujednotena, spojitelna in go-

ne izgubi iz vida ogromnega po-mena pričenjajoče se industrializa-cije nekaterih svojih pokrajev. Zave-zano se važne vloge, katero je po-litika igrala trgovina v Sloveniji, ki je naravna posredovalka med zapad-nimi industrijsko razvijenimi državami in agrarnim iztokom naše domovine. Strogo ločimo neslišno prekupeval-stvo od inteligentnega in solidnega trgovca, katerega treba dati možno-sti, da razvije svojo podjetnost. Pri-spevati hočemo, da se narod in re-publika zavestno pomena našega obri-nišča, ki tvori važen faktor v našem narodnem gospodarstvu in ga bo še bolj, ako dvignemo njegovo strokov-no sposobnost ter podpremo njegove težnje, da postane neodvisen od vo-ljapila in deleža ugodnosti vele-trgovca. Narzlike vsej neurejenosti pre-veljavila naša država sedaj dobo veli-kega gospodarskega razmahu. Inte-leres za gospodarskega pitanja naraščajo. Potrdili se bomo, da ga pomagamo popeljati in spraviti v sklad z občini interesi ljudstva.

Jugoslavija je država mulega člo-veka, domovina naroda, ki ima vse predpogoje, da se najbolje prilagodi velikim socialnim in gospodarskim preobratom današnje dobe. Naša država je že izvirala eno veliko socialno do do. Z agrarno reformo je dala svojemu kmetu neodvisnost in svobo-do. Bi bomo s tistimi, ki zahtevajo, da se na enak odločilen način reši-ajo tudi druga socialna vprašanja. Niso nam tuje nove ideje na tem po-lju in pripravnosti, da smo prijeteli socializacije tam, kjer se da ta nova oblika gospodarskega reda uveljaviti v prid delavstvu in konsumentu. Pri besedi o mišlen človeka mislimo pred vsem tudi na eno večino naše nara-dne inteligencije, ki si je z neslučnim naporom delom pridobila veliko za-slug za naše osvoboditve in ki jo do-nesi pezi vsakdanji skrbi za kruh in ostalo, tičeji k nam. Buj hočemo z občino, ki pravijo, da je dolžnost dr-žave, omogočiti tem prevarčnemu faktorju v narodnem življenju, da se zopet prosti smereh skrbi za kruh, brez polnizbaje odvisnosti, kot teg-le, den zasluži in odloži na svoja zbiranja.

Zmaga demokratov v Srbiji.

Beograd, 23. avg. (Izv. poročilo „Jutra“). Zmaga demokratov pri četrtašnjih občinskih volitvah v Srbiji je pokazala da je vodna nekdanje kraljevine o tabora demokratske stranke.

V Maceoniji so demokrati zavoje-vali mesta Kicevo, Kavadar, Šip, Kočana Teovo, in Vušitro ter skoraj vse kmetake obline.

V tvari meja Srbije (faktor je bi-l) pred belkantsko vojno, so v po-žarjem okraju radikalci dosegli imeli volitvenost občin, sedaj se jih obdržali samo se 33, dočim so jih demokrati dobili 94. V valjevskem okrogu so demokrati dobili absolutno večino in je skoraj ves okrog demok-ratski.

V tvari meja Srbije (faktor je bi-l) pred belkantsko vojno, so v po-žarjem okraju radikalci dosegli imeli volitvenost občin, sedaj se jih obdržali samo se 33, dočim so jih demokrati dobili 94. V valjevskem okrogu so demokrati dobili absolutno večino in je skoraj ves okrog demok-ratski.

(Kraljevina poročila na drugi strani).

Poljaki odklanjajo ruske pogoje.

Varšava, 23. avg. (Izv. poročilo „Jutra“). Mirovna de-legacija poročila „zanajemu ministrstva radnogo“ v prelo Moskve: Ruski mirovni pogoji so mnogo težji, ka-ur an kature je sporotič popreje Kameniev angliški čladi. Mi teh pogojev ne bomo sprejeli. Zadnji dogodki na fronti pa očitno upajo na zadržanje ruskih mirovni delegatov, ki postajajo sedaj bolj popustljivi.

Poljski mirovni pogoji.

Berlin, 23. avg. (Izv. poročilo „Jutra“). „Deutsche alg-Zeitung“ poročila iz Kopenhagena. Iz Varšave se javlja da so prišli poljski delegati v Minsk s sledenim mirovnim programom. Poljaki zahtevajo zase la eno ozemlje, kjer so Poljaki in katoličani v večini. Poljska vlada pa se zavezuje tudi za svoje rojake o onih okrajih kjer so v manjšini in zahteva zanje pravico samoo-dločevanja. Rusi morajo dati v tem oziru posebna jamstva.

Ruska armada v razsulu.

Varšava, 23. avg. (Izvirno poročilo „Jutra“). Po naten-zičnih poročilih, ki so raznohkr pripisala, so Poljaki zopet za-sledili Mirov. Ostrolembo, Bjeleostok in Lomka. Armada poljskega generala Sikorskega je vjela sedaj 20.000 Rusov. S tem je tudi danu krilo ruske armade porazeno.

ponetali orožje proč. Vzhodno od Ko-pulnskega je oddelki Rusov prebrzovali rusko mejo, kjer je bil lojal raz-orožen. Pričakovano pa je, da se bodo še nadaljevali ruske čete unakulne na rumsko ozemlje. Ruski častniki za-utajajo, da so ruske čete posebno mnogo trpete vlad francoskih letal-skih bomb.

Rusov 23. avg. (Izvirno). „Fut-

Kratičnem bolgarski ministri pred-sedi Simbulinski posetili Beograd Simbulinski bo potkusal, da se vz-postavijo tugske zveze med našo drž-avo in med Bolgarsko, potem pa da pride do balkanske zveze med Ju-goslavijo, Bolgarijo in Rumunijo.

Nar. predstavništvo odgode.

Vprašanje pokrajinskih vlad, avg. Beograd, 23. avgusta. (Izvirno). Seje narodnega predstavništva so odgodele do 31. avgusta. Vprašanje pokrajinskih vlad je rešeno, je glede Bosne se kerikalci in zajedničari še niso sporazumeli. Ukazi novih pover-ljenikov izidejo najprej v četrt. De-signirani ljubljanski poverjenik za istranje zadeve Pirišev je prišel v Beograd ter bo jutri sprejel od mi-nistra notranji zadev. Podpisani je ukaz o uveljavitvi proračuna za 1920/21. Demokratski poslanci bo-do zahtevali, da se budget takej pre-se v odobri. Poljska javnost do-ji popolnoma pod višom za demo-krate zmagozatega izida občinskih volitev v Srbiji. — Beograd se pri-pravlja na slovesen sprejem maršala Toffija, ki priše jutri iz Bukaresta. Na dvoru se vrši njemu v čast sve-tinčni dinar.

Politične beležke.

Dr. Trumbić in avstrijski so-vladni vladje. V parlamentarni kro-žni redijo, da je tisti minister za z-nalje stvari dr. Trumbić na lastno željo odstopil od položaja. V zasopni so-členje Rusije. Klor se poruša, sta-tiske svetovni delegata Kameniev in Krim zahtevajo od dr. Trumbića, naj naša država čim prej pri-poni na slovesen sprejem maršala Toffija, ki priše jutri iz Bukaresta. Na dvoru se vrši njemu v čast sve-tinčni dinar.

Dr. Danov v Pragi. V Prago je prišel dr. Danov, ki je tem konferen-ciji v raznični občini politiki. V soboto dne 20. avgusta se je Danov oddeljal

Prva številka *Jutra* z dne 24. avgusta 1920 (*Jutro*, 24. 8. 1920, št. 1, str. 1)

rapalski pogodbi so imeli komunisti. Izjavili so, da sploh ne priznavajo nobene pogodbe, ki jo sklene meščanstvo. Tako ne priznajo tudi rapalske pogodbe in koroškega plebiscita:

Ko pridemo mi na oblast, bomo čez vse te reči naredili križ. Skupaj z nemškim in italijanskim proletarijatom bomo rešili nacionalna vprašanja na podlagi resnične samoodločbe (pri kateri kapitalisti ne bodo imeli ne upliva ne volilne pravice) in ustvarili zvezo sovjetskih delavsko-kmečkih republik Italije, Jugoslavije, Nemške Avstrije itd.⁶³

⁶³ [Dragotin Gustinčič], "Nacionalni polom na Primorskem", *Rdeči prapor*, 17. 11. 1920, št. 49, str. 2.

Politična dinamika v jugoslovanski državi je medtem vodila k volitvam v Ustavodajno skupščino Kraljevine SHS. Razpisali so jih 2. septembra 1920, ko so namesto Kraljestvo začeli uporabljati naziv Kraljevina. Volitve v Ustavodajno skupščino so bile prvo merjenje moči med slovenskimi političnimi strankami po nastanku nove države. Streli na Zaloški cesti so bili omejeni na komuniste in Deželno vladno oziroma SLS. Na volitvah so v skupščino izvolili vse slovenske politične stranke. Zmagala je SLS, sledile pa so ji Samostojna kmetijska stranka, JSDS, komunisti, Jugoslovanska demokratska in Narodno socialistična stranka. Posebnost volitev je bila le relativna zmaga SLS, saj je dotlej zmagovala z absolutno večino. Močno se je okrepila liberalna stran. Njene stranke so v skupnem seštevku le malo zaostale za SLS.⁶⁴ Slab volilni izid SLS na volitvah je bil posledica nemirnih poveljnih razmer ter spremenjene politične strukture in razmerja moči med strankami v Sloveniji, saj je večje število strankarskih programov z radikalnimi zahtevami vplivalo na razporeditev med volivci.⁶⁵

Konec leta je v strankarskem življenju prišlo do spremembe. Da bi politično onemogočili komuniste, ki so bili tretji najmočnejši dejavnik v Kraljevini SHS in so spodbujali revolucionarne razmere v državi, je beograjska vlada 29. decembra 1920 sprejela uredbo, t. i. Obznano, s katero je za obdobje zasedanja Ustavodajne skupščine do sprejetja ustave prepovedala njihovo dejavnost. Komunistične organizacije po vsej državi so začasno razpustili. Obznana ni veljala za komunistične poslance v Ustavodajni skupščini, ki jih je varovala poslanska imuniteta.⁶⁶ Na Obznano sta se odzvali liberalna stran in JSDS. Jugoslovanska demokratska stranka jo je pozdravila kot dejanje, ki je preprečilo boljševiški napad na državo, svobodo in imetje državljanov.⁶⁷ Narodno socialistična stranka pa je ob ponovni ostri obsodbi komunizma opozorila, da se v boju proti njemu ne sme nastopati proti tistemu delavstvu, ki z njim nima nič skupnega.⁶⁸ Opozorilo je prišlo tudi s socialnodemokratske strani. *Naprej* je zapisal, da JSDS sicer razume "boj proti komunizmu, *ampak ne z nasilnimi sredstvi*. Nasilje ustvarja mučenike in teh nam ni treba. Komunizem je ideja, katero je treba pobijati z drugačnimi metodami kot z bajoneti."⁶⁹

⁶⁴ O volitvah v Ustavodajno skupščino Kraljevine SHS glej Vasilij Melik, "Izidi volitev v konstituantno leta 1920", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 3, št. 1 (1962), str. 3–61; Jurij Perovšek, "Volitve v Ustavodajno skupščino", v: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, 1, ur. Jasna Fischer [et al.] (Ljubljana, 2006), str. 237–240.

⁶⁵ Zečevič, *Slovenska ljudska stranka*, str. 343.

⁶⁶ Vida Deželak Barič, "Stranke marksističnega idejnopolitičnega tabora na Slovenskem 1896–1941", *Prispevki za novejšo zgodovino* 57, št. 1 (2017), str. 91.

⁶⁷ "Za red in svobodo", *Jutro*, 31. 12. 1920, št. 111, str. 1.

⁶⁸ "Ne komunisti, ampak delavstvo!", *Nova pravda*, 8. 1. 1921, št. 1, str. 1.

⁶⁹ "Reakcija na pohodu!", *Naprej*, 31. 12. 1920, št. 301, str. 1.

Na koncu naj opozorimo še na eno značilnost leta 1920. Spreminjajoče politične razmere so se pokazale tudi pri sicer omejenem upravljanju Slovenije. Prišlo je do več menjav Deželnih vlad, ki so bile povezane s spremembami osrednje vlade v Beogradu.⁷⁰ Ko je po odstopu druge vlade Ljube Davidovića 14. februarja 1920, v kateri so iz Slovenije sodelovali liberalci in socialni demokrati (dr. Albert Kramer in Anton Kristan), Stojan Protić 19. februarja 1920 sestavil novo vlado, v njej pa sta bila od Slovencev le predstavnika VLS (njen načelnik Anton Korošec in Ivan Roškar), je prišlo tudi do zamenjave Deželne vlade. Osrednja vlada je 25. februarja 1920 za novega predsednika DVS imenovala člana VLS Janka Brejca; prejšnji predsednik Deželne vlade je bil predstavnik JDS dr. Gregor Žerjav. Ker Brejc ni uspel sestaviti vlade skupaj z JDS in JSDS, je oblikoval homogeno vlado VLS.⁷¹ V homogeni sestavi je ostala do oblikovanja druge vlade Milenka Vesnića 18. avgusta 1920, ko sta mesta poverjenika DVS za pravosodje in socialno politiko zasedla predstavnika JDS Gregor Žerjav in dr. Vladimir Ravnihar.⁷² Poleg Slovenske ljudske stranke je bila tedaj v osrednji vladi tudi JDS, ki je vanjo vstopila že ob oblikovanju prve Vesnićeve vlade 17. maja 1920. V obeh Vesnićevih vladah sta bila Anton Korošec in Vekoslav Kukovec.⁷³ Decembra 1920 je prišlo še do tretje spremembe Deželne vlade. Ko je 11. decembra iz osrednje vlade odstopil Korošec, so 13. decembra odstopili tudi poverjeniki SLS v Deželni vladi. Dolžnost predsednika DVS je 14. decembra 1920 prevzel politično nevtralni profesor ljubljanske Pravne fakultete dr. Leonid Pitamic. Vlado so razen dveh predstavnikov JDS sestavljale politično nevtralne osebe.⁷⁴ S Koroščevim odstopom iz osrednje vlade je SLS za dobra tri leta in pol odšla v opozicijo in na vodilnih upravno političnih položajih na Slovenskem v tem času ni imela vidne vloge.

* * *

Leto 1920 je bilo v marsičem prelomno. Dobra tretjina slovenskega naroda je ostala zunaj jugoslovanske države, na Slovenskem se je pojavil revolucionarni dejavnik, politične razmere so privedle do prelivanja krvi, s Slovenijo se je zbližal jugoslovanski prestolonaslednik. Izvedene so bile prve parlamentarne volitve v novi državi, ki so oslabile moč najmočnejše slovenske politične stran-

⁷⁰ Balkovec, *Prva slovenska vlada*, str. 46.

⁷¹ Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 292, 303–304; Karl Kaser, *Handbuch der Regierungen Südosteuropas: (1833–1980): II* (Graz, 1982), str. 6–7; "Nova vlada imenovana", *Slovenec*, 20. 2. 1920, št. 421, str. 1 (dalje: Kaser, *Handbuch der Regierungen Südosteuropas*).

⁷² Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 325; Balkovec, *Prva slovenska vlada*, 47–48.

⁷³ Kaser, *Handbuch der Regierungen Südosteuropas*, str. 8–10.

⁷⁴ Zečević, *Slovenska ljudska stranka*, str. 345–346, 351; Balkovec, *Prva slovenska vlada*, str. 49, 185.

ke – SLS. Prišlo je tudi do več menjav Deželne vlade. Konec leta so z Obznano onemogočili politično delovanje komunistov. Dogajanje v letu 1920 je napovedovalo razgibana nadaljnja politična leta in taka so tudi prišla.

Jurij Perovšek

POLITICAL SITUATION ON SLOVENE TERRITORY IN 1920

SUMMARY

Slovenes of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Kingdom of SHS) began the 1920s in a turbulent political situation. Already in the beginning of 1920, the question of borders hit a painful spot. The peace conference in Paris on January 20, set an ultimatum to the Yugoslav delegation – to accept that Rijeka gains a status of an independent state or Italy can execute the London Pact. In Ljubljana, Maribor and Ptuj there were protests against this demand on January 25, 1920, which were attended by members of all political parties. On the same day on the catholic side, the gathering of the Christian working women in Ljubljana spoke for the women's general and equal right to vote. The Decree on the election of municipal representatives in Slovenia, with which all women could vote, was passed on May 15, 1920, by the heir to the throne, Alexander Karadordević. However, it was cancelled before the elections, planned for the following year, happened.

As the year before with liberals, a political split happened also with Marxists. On March 2, 1920, the revolutionary wing separated from the Yugoslav Social Democratic Party (JSDS). Its members established a communist Workers' Socialist Party of Slovenia, which joined the Socialist Workers' Party of Yugoslavia on April 11, 1920. Only the catholic side remained united. It was dominated by the Slovene People's Party (SLS), which discussed its programme at the members' assembly on April 6 and 7, 1920 in Ljubljana. The assembly put forth the legislative autonomy of Slovenia, stood against the adapting of its borders at the peace conference and gave support to the union of all Slovenes in the Kingdom of SHS. At the assembly, the party's leader Anton Korošec declared the communist party as their only serious opponent. He prophetically foresaw

that "the future fight, which will be fought among parties, /.../ will be between Christian socialism and communism". The reality of the communist movement was shown shortly after the SLS assembly by the railway and general strike in the second half of April 1920, which culminated on April 24, with tragic blood spill on Zaloška cesta in Ljubljana.

The year 1920 was also a year of paying respect to two of the great Slovene national political men. On May 29, 1920, the bishop of Ljubljana, Dr. Anton Bonaventura Jeglič, celebrated his seventieth birthday and a day after, on May 30, 1920, on the third anniversary of the May Declaration, a tombstone to the founder of the Slovene Christian social movement, Dr. Janez Evangelist Krek, was unveiled at the church of the Saint Cross in Ljubljana.

The central festive event on the Slovene territory in 1920, which also had great political importance, was the visit of Alexander Karadordević, the heir to the throne, from June 26 to 29, 1920. Alexander was followed by the highest representatives of the Yugoslav political sphere and was welcomed with thoroughly prepared rich festivities. He left Slovenia with very good impressions. In the summer of 1920, the Slovenian political sphere was stirred up also by mass protests which started because the Italians burned the Slovene National house in Trieste on July 13, 1920 and by the publishing of a new liberal daily newspaper *Jutro* in August. *Jutro* was founded by the "young" in the Yugoslav Democratic Party (JDS) and supported the politics of the Yugoslav state centralism and national unitarism with an emphasis on fighting political Catholicism. *Jutro* soon became the leading liberal political news gazette and had an important part in shaping the Slovene political sphere in the time of the first Yugoslav state.

The last third of 1920 ended the question of borders. While on June 4, 1920, the Trianon peace treaty internationally confirmed the accession of Prekmurje to its national centre, the plebiscite in Carinthia and the Rapallo peace treaty on November 12, 1920, allocated Carinthia and the coastal area to the Republic of Austria and the Kingdom of Italy. Part of Slovenes remained in the Kingdom of Hungary. The prevailing point of the Slovene politics was, that the plebiscite, which was the hardest blow to the Slovene nation, was forged and not recognized on Slovene ground.

Meanwhile, the political dynamics in the Yugoslav state let to the elections to the Constituent Assembly of the Kingdom SHS. They were called for September 2, 1920. All Slovene political parties were elected to the assembly; SLS won and was followed by the liberal Independent Rural Party, JSDS, the communists, JDS and the liberal National Socialist Party. SLS won with a relative majority, which was surprising; until then, it won with absolute majority. The liberal side gained strongly, its parties followed SLS closely.

At the end of the year, political life changed. The communists were the third strongest political actor in the state and for the purpose of their elimina-

tion, the Belgrade government passed the so-called Obznana law on December 29, 1920, forbidding their activities until the constitution was passed. Communist organizations all around the state were temporarily dissolved. However, Obznana did not affect communist representatives at the Constituent Assembly, who were protected by immunity.

The changing political situation could also be seen at the already limited management of Slovenia. There were several changes of the Land Government for Slovenia, which were connected to the changes of the central government in Belgrade. The year 1920 was a turning point in many ways. It predicted troubled political years ahead and the prediction was right.

VIRI IN LITERATURA

Jegličev dnevnik: znanstvenokritična izdaja, ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar (Celje, 2015).

Kaser, Karl, *Handbuch der Regierungen Südosteuropas: (1833–1980): II* (Graz, 1982).

Viri za zgodovino Komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919–1921, ur. Marjeta Adamič [et al.] (Ljubljana, 1980).

Ilustrirani Slovenec – Ljubljana, letnik 1927.

Jutro – Ljubljana, letnik 1920.

Kmetijski list – Ljubljana, letnik 1920.

Naprej – Ljubljana, letnik 1920.

Nova pravda – Ljubljana, letnik 1920.

Rdeči prapor – Ljubljana, letnik 1920.

Slovenec – Ljubljana, letnik 1920.

Slovenski narod – Ljubljana, letnik 1920.

Ujedinjenje – Ljubljana, letnik 1920.

.....

Balkovec, Bojan, *Prva slovenska vlada 1918–1921* (Ljubljana, 1992).

Deželak Barič, Vida, "Stranke marksističnega idejnopolitičnega tabora na Slovenskem 1896–1941", *Prispevki za novejšo zgodovino* 57, št. 1 (2017), str. 84–111.

Deželak Barič, Vida, "Zaloška cesta", v: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, 1, ur. Jasna Fischer [et al.] (Ljubljana, 2006), str. 235–237.

Ehrlich, Lambert, *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20*; "Ehrlichova spomenica za Vatikan 14. aprila 1942", ur. Marija Vrečar; Metod Benedik, "Lambert Ehrlich za slovenski narod" (*Acta Ecclesiastica Sloveniae* 24) (Ljubljana, 2002).

Engelsfeld, Neda, *Prvi parlament Kraljestva Srba, Hrvata i Slovenaca – Privremeno narodno predstavništvo* (Zagreb, 1989).

Klopčič, France, *Velika razmejitev: študija o nastanku komunistične stranke v Sloveniji aprila 1920 in o njeni dejavnosti od maja do septembra 1920* (Ljubljana, 1969).

Matić, Dragana, "Obdobje nadzora Medzavezniške plebiscitne komisije (21. 7. 1920 – 18. 11. 1920)", v: *Slovenci, za zmiraj gre!: 100. obletnica koroškega plebiscita*, ur. Bojan Cvelfar ... [et al.] (Maribor–Ljubljana, 2020), str. 103–138.

Matić, Dragana, "Plebiscitno glasovanje, plebiscitni izid in posledice", v: *Slovenci, za zmiraj gre!: 100. obletnica koroškega plebiscita*, ur. Bojan Cvelfar [et al.] (Maribor–Ljubljana, 2020), str. 179–109.

- Matič, Dragan**, "Življenje v coni A pod upravo Kraljevine SHS (julij 1919 – julij 1920)", v: *Slovenci, za zmiraj gre!: 100. obletnica koroškega plebiscita*, ur. Bojan Cvelfar [et al.] (Maribor–Ljubljana, 2020), str. 83–102.
- Melik, Vasilij**, "Izidi volitev v konstituantno leta 1920", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 3, št. 1 (1962), str. 3–61.
- Mikuž, Metod**, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji: 1917–1941* (Ljubljana, 1965).
- Perovšek, Jurij**, "Volitve v Ustavodajno skupščino", v: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992, 1*, ur. Jasna Fischer [et al.] (Ljubljana, 2006), str. 237–240.
- Perovšek, Jurij**, *O demokraciji in jugoslovanstvu: slovenski liberalizem v Kraljevini SHS/Jugoslaviji* (Ljubljana, 2013).
- Perovšek, Jurij**, "Tavčarjevo župansko devetletje: 1912–1921", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017), str. 559–613.
- Perovšek, Jurij**, "Politični položaj na Slovenskem leta 1919", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 2 (2020), str. 359–395.
- Prunk, Janko**, *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda* (Ljubljana, 1977).
- Rahten, Andrej**, *Pozabljeni slovenski premier: politična biografija dr. Janka Brejca: (1869–1934)* (Celovec–Ljubljana–Dunaj, 2002).
- Rahten, Andrej**, *Po razpadu skupne države: slovensko-avstrijska razhajanja od mari-borskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje–Celovec–Gorica, 2020).
- Semlič Rajh, Zdenka**, "Propaganda", v: *Slovenci, za zmiraj gre!: 100. obletnica koroškega plebiscita*, ur. Bojan Cvelfar [et al.] (Maribor–Ljubljana, 2020), str. 139–178.
- Spominski zbornik Slovenije: ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije**, ur. Jože Lavrič, Josip Mal in France Stele (Ljubljana, 1939).
- Zečevič, Momčilo**, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921: od majniške deklaracije do vidovdanske ustave* (Maribor, 1977).
- Železničarska in splošna stavka aprila 1920**, ur. Janez Kos (Ljubljana, 1980).

Author: **PEROVŠEK Jurij**
Ph.D., Research Counsellor
Institute of Contemporary History
Privoz 11, SI–1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **POLITICAL SITUATION ON SLOVENE TERRITORY IN 1920**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 21 (2021), No. 2, pp. 473–502, 74 notes, 9 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: the question of Slovene borders, women's right to vote, communist party, Slovene People's Party, railway and general strike, Dr. Anton Bonaventura Jeglič, Dr. Janez Evangelist Krek, Alexander Karadordevič, Constituent Assembly elections, Obznana

Abstract: The article presents a thorough analysis of the dynamic political situation on Slovene ground in 1920, which was created by protest marches connected to the question of Slovene borders, women's right to vote, the establishment of the communist Workers' Socialist Party of Slovenia and the assembly of the catholic Slovene People's Party (SLS) in Ljubljana. The reality of the communist movement was shown by the railway and general strike in the second half of April 1920, which culminated on April 24, with tragic blood spill on Zaloška cesta in Ljubljana. Politically, the communists were the third strongest actor in the state and for the purpose of their elimination, the Belgrade government passed the so-called Obznana law on December 29, 1920, and forbid their activities. The changing political situation could also be seen at the already limited management of Slovenia. There were several changes of the Land Government for Slovenia, which were connected to the changes of the central government in Belgrade. The year 1920 was a turning point in many ways. It predicted troubled political years ahead and the prediction was right.